Preobražaj

Franz Kafka

Preobražaj

Franz Kafka

s njemačkog preveo
Zlatko Gorjan

I

Kada se Gregor Samsa jednog jutra probudio nakon nemirnih snova, primijetio je da se u krevetu bio pretvorio u golemog kukca. Ležao je na pancirski tvrdim leđima i vidio, kada bi malko podigao glavu, svoj nadsvođen, smeđi, zasvođenim ukrućenjima razdijeljeni trbuh, na čijoj se visini pokrivač, koji samo što već nije spuznuo na tle, još jedva držao. Njegove brojne, prema obujmu njegova tijela jadno mršave nožice, treperile su mu bespomoćno pred očima.

»Što se to sa mnom dogodilo?« pomisli. To nije bio san. Njegova soba prava pravcata, samo nešto odveć mala ljudska soba ležaše mirno, između četiri dobro znana zida. Nad stolom na kojem bijaše rasprostrta raspakovana kolekcija uzoraka različitih tkanina — Samsa bijaše trgovački putnik — visila je slika koju je nedavno bio izrezao iz nekog ilustriranog časopisa i stavio u zgodan pozlaćeni okvir. Predstavljala je damu koja je, sa šeširom i boom od krzna, sjedila uspravno i dizala prema gledaocu teški krzneni muf, u kojemu je nestalo čitave njene podlaktice.

Gregorov pogled usmjeri se zatim u prozor, i tmurno vrijeme — čulo se kako kišne kapi šoboću po prozorskom limu — činilo ga je sasvim melankoličnim. 'Kako bi bilo da odspavam još malko i zaboravim sve ludorije?', pomisli, no to bijaše potpuno neizvedivo, jer je bio navikao spavati na desnoj strani, ali se u sadašnjem stanju nije mogao staviti u taj položaj. Ma kako snažno da se bacao na desnu stranu, uvijek bi se iznova odnjihao u pređašnji položaj poleđuške. Bit će da je to i sto puta pokušavao, zatvarajući oči da ne gleda zakoprcane nožice, te je tek onda odustao kada je u boku počeo ćutjeti neki lak, prigušen bol što ga dotada još nikada nije oćutio.

'O, bože', pomisli, 'kakvo li sam naporno zanimanje izabrao! Iz dana u dan na putu. Poslovna uzrujavanja su mnogo veća nego u dućanu kod kuće, a osim toga mi je nametnuta i muka putovanja, brige za priključak vlakova, neredovita, loša hrana i druženje s ljudima, koje se uvijek mijenja, nikada dugo ne traje i ne postaje srdačnije. Neka vrag sve to nosi!' Osjetio je lak svrbež gore po trbuhu; polako se na leđima gurao bliže uzglavlju da bi mogao bolje podići glavu; našao je mjesto gdje ga je svrbjelo i koje bijaše osuto sve samim bijelim točkicama, za koje nije znao što su; i htio je jednom nogom opipati to mjesto, ali je odmah uvuče, jer ga pri dodiru prostrujiše le-

deni srsi.

Ponovno puzne u svoj prijašnji položaj. 'To rano ustajanje', pomisli, 'sasvim me oglupavljuje. čovjek se mora ispavati. Drugi putnici žive kao haremske žene. Kada se, na primjer, prije podne vratim u gostionicu da prepišem dobivene naloge, onda ona gospoda sjede tek za doručkom. To bih trebao da ja pokušam kod svoga šefa; smjesta bi me otperdašio. No tko zna, uostalom, ne bi li to za mene bilo vrlo dobro. Kad se ne bih svladavao zbog svojih roditelja, već bih odavna otkazao, stao pred šefa te mu sa dna duše rekao svoje mišljenje. S tezge bi se taj srušio! Pa i jest čudno da onaj čovjek sjeda na tezgu pa onda s visine razgovara s namještenikom koji, uostalom, zbog šefove nagluhosti mora prići sasvim blizu. Pa, još nisu potonule sve nade; budem li jednom imao sav onaj novac da otplatim dug roditelja — možda će to još trajati pet do šest godina — bezuvjetno ću to učiniti. Onda ćemo izvesti veliki rez. No zasad moram, istina, ustati, jer moj vlak polazi u pet.'

I on pogleda prijeko na budilicu što je tiktakala na ormaru. 'Oče nebeski!' pomisli. Bilo je šest i trideset, a kazaljke su mirno išle naprijed, već će skoro četvrt do sedam. Ta može li biti da budilica nije zvonila? S kreveta se vidjelo da je bila ispravno navijena na četiri sata; zacijelo je i zvonila. No da, ali je li bilo moguće prespavati tu zvonjavu od koje se sve pokućstvo trese? Pa mirno, zacijelo, nije spavao, ali zato utoliko čvršće. A što da sada radi? Idući vlak polazi u sedam sati; da bi stigao na taj vlak, morao bi silno požuriti, a kolekcija još nije bila spakovana, i on sam se baš nipošto nije osjećao naročito svjež i pokretan. Pa čak kad bi i stigao na vlak, šefova se bučna grdnja nije dala izbjeći, jer poslužitelj je čekao kod onog vlaka od pet sati te je već odavna podnio izvještaj o njegovu zakašnjenju. Taj poslužitelj bijaše šefova podla kreatura, bez kičme i razuma. A što kad bi javio da je bolestan? No to bi bilo izvanredno neugodno i sumnjivo, jer Gregor za svoga petogodišnjeg službovanja nije ni jedan jedini put bio bolestan. Nema sumnje da bi šef došao s liječnikom bolesničkog osiguranja, predbacivao roditeljima zbog sinovljeve lijenosti, te sve prigovore presjekao pozivajući se na liječnika za kojega, zna se, postoje samo potpuno zdravi ljudi koji izbjegavaju rad. Uostalom, ne bi li u tom slučaju bio, donekle i u pravu? Gregor se, zaista, izuzevši pospanost koja nakon duga sna zaista nije bila opravdana, osjećao sasvim dobro pa ga je čak mučila jaka glad.

Kada je o svemu tome u najvećoj hitnji promislio, a da se nije mogao odlučiti ustati — budilica je upravo izbijala četvrt do sedam — netko zakuca na vrata do uzglavlja njegova kreveta. »Gregore«, povika netko — bijaše to majka — »već je četvrt do se-

dam. Nisi li namjeravao otputovati?« Taj blagi glas! Gregor se prestraši kad ču glas kojim je odgovarao i koji je, bez sumnje, bio njegov pređašnji, ali u koji se, kao da dopire odnekud odozdo, miješalo neko bolno cijukanje što se nije dalo prigušiti, a koje je samo u prvi mah riječima ostavljalo jasnoću, da bi ih u odzvanjanju toliko razorilo te nisi znao jesi li dobro čuo. Gregor je htio opširno odgovoriti i sve objasniti, ali se u ovim okolnostima ograničio na to da kaže: »Da, da, hvala majko, već ustajem«. Zbog drvenih vrata promjena u Gregorovu glasu se vani po svoj prilici nije mogla zamijetiti, jer majka se umirila tim objašnjenjem, te se udaljila drljajući nogama pri hodu. No taj mali razgovor je ostale članove obitelji upozorio da je Gregor protiv svakog očekivanja još kod kuće, i već je na jedna pobočna vrata zakucao otac, slabo ali pesnicom. »Gregore, Gregore«, viknu, »ta što je?« A nakon nekoliko trenutaka, još jednom stane opominjati dubljim glasom: »Gregore! Gregore!« A iza drugih pobočnih vrata, pak, tiho jadikovaše sestra: »Gregore? Da nisi bolestan? Je l' ti što potrebno?« Gregor odgovori na obje strane: »Već sam gotov«, trudeći se da najpomnjivijim izgovaranjem riječi i ubacivanjem dugih stanki između pojedinih riječi svome glasu oduzme svaku upadljivost. I otac se zbilja vrati svom doručku, no sestra uze šaputati: »Gregore, zaklinjem te, otvori«. Ali Gregor nije ni pomišljao da joj otvori, već je u mislima hvalio oprez što ga je stekao na putovanjima, te je i kod kuće uvečer zaključavao sva vrata.

Ponajprije je želio mirno i nesmetano ustati, obući se i, prije svega, doručkovati, a tek onda razmišljati o svemu ostalom, jer, kako je dobro znao, u krevetu neće doći do bilo kakvog razumnog zaključka. Sjećao se kako je već više puta u postelji osjećao neki laki bol, možda prouzrokovan nezgodnim ležanjem, za koji bi se kasnije, kada bi ustao, ispostavilo da ga je samo zamišljao, pa je sada napeto očekivao da se njegove današnje predodžbe malo-pomalo rasplinu. Da promjena glasa nije ništa drugo do predznak jake prehlade, profesionalne bolesti trgovačkih putnika, u to nije nimalo sumnjao.

Odbaciti sa sebe pokrivač bijaše sasvim jednostavno; morao je samo da se malo nadme, pa će sam od sebe pasti. Ali sve drugo postalo je teže, osobito zato što je bio tako neobično širok. Da se pridigne, bile su mu potrebne ruke i šake; a mjesto toga je imao samo onaj bezbroj nožica što su bez prestanka izvodile najrazličitije kretnje, i kojima, osim toga, nije mogao vladati. Kada bi htio jednu da savije, ona bi se najprije ispružila, a kada bi mu najposlije uspjelo da s tom nogom učini ono što je želio, za to su se vrijeme druge nožice kao mahnite batrgale u bolnom uzbuđenju. »Samo da

se nepotrebno ne zadržavam u krevetu«, reče Gregor u sebi.

Najprije je htio da se donjim dijelom tijela izvuče iz kreveta, ali taj donji dio koji, uostalom, još nije vidio i o kojem nije mogao sebi stvoriti pravu predodžbu, pokazao se kao odveć teško pokretljiv; išlo je to tako sporo; i kada se napokon, gotovo pobjesnio, svom svojom snagom i bezobzirce bacao naprijed, uputio se u pogrešnom pravcu, žestoko se udario o donju krevetnu dasku, a oštar bol što ga je osjetio, poučio ga je kako je upravo u tom trenutku donji dio njegova tijela možda najosjetljiviji.

Zato je pokušao da se najprije gornjim dijelom tijela iskobelja iz postelje, te je oprezno okrenuo glavu prema rubu kreveta. To mu je zbilja lako uspjelo, usprkos širini i težini svoga glomaznog trupa koji je polako krenuo za kretnjom glave. No kada je, napokon, držao glavu u zraku, van kreveta, počeo se bojati da se i dalje tako vuče naprijed, jer ako bi na taj način pao, moralo bi se dogoditi pravo čudo da mu glava ne bude ozlijeđena. A upravo sada nije ni pod koju cijenu smio izgubiti svijest; radije će ostati u krevetu.

Kada je, odahnuvši poslije ponovnog takva napora, ležao kao što je i prije ležao te vidio kako mu se batrgaju nožice, ako je moguće, još i jače nego prije, i ne nalazeći nikakve mogućnosti da u tu samovolju svoga tijela unese mira i reda, opet reče u sebi kako nipošto ne može ostati u postelji i da je najrazboritije da sve žrtvuje, pa makar postojala i najmanja nada da se na taj način iskobelja iz kreveta. No istovremeno nije zaboravljao da se ovda-onda podsjeća kako je mirno, samo najmirnije razmišljanje mnogo bolje od očajničkih odluka. U takvim bi časovima što je moguće oštrije gledao na prozor, ali, na žalost, pogled na jutarnju maglu, koja je zastirala čak i drugu stranu ulice, nije davao mnogo pouzdanja ni podstreka. 'Već je sedam', reče u sebi kada je budilica ponovo otkucavala vrijeme, 'već je sedam, a još uvijek traje ta gusta magla.' Trenutak je ležao mirno, dišući slabo, kao da možda od potpune tišine očekuje da se vrati zbiljsko i samo po sebi razumljivo stanje.

No onda će sam sebi: 'Prije nego što budilica otkuca sedam i četvrt, morat ću bezuvjetno napustiti postelju. Uostalom, do toga će vremena netko doći iz poduzeća da pita što je sa mnom, jer poduzeće se otvara prije sedam.' I on se spremi da se čitavim tijelom izvuče iz postelje, ljuljajući ga ravnomjerno cijelom njegovom dužinom. Ako na taj način padne iz postelje, ostat će glava, koju je namjeravao u padu brže-bolje podići, po svoj prilici neozlijeđena. Leđa su, čini se, bila tvrda; njima se, kad padne na sag, valjda neće ništa dogoditi. Najviše briga zadavao mu je onaj bučni trijesak koji će svakako uslijediti i koji će iza zatvorenih vrata izazvati ako ne užas, a ono

ipak zabrinutost. Ali to je trebalo riskirati.

Kada je Gregor već do polovice stršio iz postelje — nova je metoda bila više igra nego napor, trebalo je samo da se na mahove zanjiše — pade mu na pamet kako bi sve bilo jednostavno kada bi mu netko priskočio u pomoć. Dvije snažne osobe — pomišljao je na oca i na služavku — potpuno bi dostajale; morale bi samo podvući ruku pod njegova zaobljena leđa i, takoreći, izguliti ga iz kreveta, te da se sagnu s teretom i da onda pažljivo čekaju da se on sam prevrne na podu, gdje bi onda, sva je prilika, njegove nožice dobile neki smisao. Međutim, bez obzira na to što su sva vrata bila zaključana, je li zaista trebalo koga zvati u pomoć? Usprkos svome jadu, pomislivši na to, nije mogao da priguši smiješak.

Već je dotjerao dotle da je pri malo jačim zamasima jedva još održavao ravnotežu i vrlo brzo se morao konačno odlučiti, jer je za pet minuta bilo sedam i četvrt — kadli se oglasi zvonce na kućnim vratima. 'Evo nekoga iz poduzeća', pomisli te se gotovo ukoči, dok su mu se nožice samo još hitrije vrckale. Jedan trenutak je sve ostalo mirno. 'Ne otvaraju', reče Gregor u sebi, zanesen nekom besmislenom nadom. No onda je služavka, kao obično, čvrsta koraka pošla vratima i otvorila. Gregoru je bilo dovoljno da čuje prvu riječ posjetiočeva pozdrava, i već je znao tko je — prokurista[1] glavom. Ta zašto je Gregoru bilo suđeno raditi u tvrci, gdje su pri najbeznačajnijem propustu odmah gajili sumnju? Zar su svi namještenici, od prvog do posljednjeg, nitkovi, zar među njima nema nijednoga vjernog, odanog čovjeka, koji je, premda za poduzeće nije iskoristio svega nekoliko jutarnjih sati te od grižnje savjesti pobenavio i naprosto nije bio kadar napustiti postelju? Zar uistinu ne bi bilo dovoljno poslati šegrta da se raspita — ako je to raspitkivanje uopće bilo potrebno — zar je morao doći sam prokurist te da se cijeloj obitelji, koja ničemu nije kriva, moralo pokazati da se istraga ovog sumnjivog slučaja mogla povjeriti samo prokuristovoj pameti? I više zbog uzbuđenja, koje ga je obuzelo u vezi s tim premišljanjem, nego zbog kakve prave odluke, Gregor se iz petnih žila baci s postelje. Čuo se snažan udarac, ali to zapravo i nije bio trijesak. Sag je malo ublažio pad, a osim toga su i leđa bila elastičnija nego što je Gregor mislio, i otuda se čuo onaj tupi nimalo neupadljivi zvuk. Samo što nije dovoljno oprezno držao glavu te je njome lupio o tle. Okrenuo ju je i trljao o sag od srdžbe i bola.

»Tu unutra je nešto palo«, reče prokurista u pokrajnjoj sobi slijeva. Gregor je pokušao zamisliti ne bi li se i prokuristi jednom moglo nešto slično desiti kao ovo njemu danas; tu je mogućnost, zapravo, valjalo priznati. Ali, kao da se čuje njegov grubi

odgovor na to pitanje, prokurist u susjednoj sobi popođe nekoliko koraka te se oču škripa njegovih lakovanih cipela. Iz sobe zdesna čuo se sestrin šapat da obavijesti Gregora: »Gregore, došao je prokurist«. — »Znam«, uzvrati Gregor, ali se nije usudio povisiti glas da bi ga sestra mogla čuti.

»Gregore«, reče sada otac iz susjedne sobe, »gospodin prokurista je došao i raspituje se zašto nisi otputovao jutarnjim vlakom. Ne znamo šta da mu kažemo. Uostalom, on želi lično o tom govoriti. Dakle, molim te, otvori vrata. Bit će tako ljubezan da ne zamjeri što je u sobi takav nered.« »Dobro jutro, gospodine Samsa«, ljubazno ubaci prokurist. »Nije mu dobro«, reče majka prokuristu, dok je otac još govorio pred vratima, »nije mu dobro, vjerujte mi, gospodine prokuristo. Pa zar bi Gregor inače zakasnio na vlak! Pa dečku se samo posao mota u glavi. Ja se gotovo već ljutim što nikada ne izlazi uvečer; ta sada je bio osam dana u gradu, a svake je večeri bio kod kuće. Sjedi s nama za stolom i mirno čita novine ili proučava vozni red. Za njega je već to zabava kada se bavi drvorezbarstvom. Tako vam je, na primjer, za dvije-tri večeri izrezbario mali okvir; začudit ćete se kako je lijep; visi u sobi; odmah ćete ga vidjeti kad Georg otvori. Ja sam, uostalom, sretna što ste došli, gospodine prokuristo; mi sami ne bismo natjerali Gregora da otvori vrata; on je toliko tvrdoglav; i sigurno mu nije dobro, premda je jutros to poricao.« »Evo me odmah«, reče Gregor polako i smotreno, i ne mače se da mu ne bi promakla ni jedna jedina riječ razgovora. »Drukčije, milostiva gospođo, ne mogu ni ja sebi to objasniti«, reče prokurista, »nadajmo se da nije ništa ozbiljno. Iako, s druge strane, moram reći da mi poslovni ljudi — na žalost, ili na sreću, kako god hoćete — iz poslovnih obzira moramo naprosto prijeći preko lakših oboljenja.« »Može li, dakle, gospodin prokurista već ući?« upita otac nestrpljivo te ponovo zakuca na vrata. »Ne može«, otpovrnu Gregor. U susjednoj sobi, lijevo, zavlada neugodna tišina, a u sobi zdesna sestra poče jecati.

Ta zašto sestra nije pošla k drugima? Bit će da je tek sada ustala te se još nije počela oblačiti. A zašto plače? Zato što on ne ustaje i ne pušta prokuristu unutra, zato što se on izlaže opasnosti, zato što mu prijeti opasnost da izgubi mjesto i zato što će onda šef opet progoniti roditelje s onim starim potraživanjima: bit će da su to, zasad, izlišne brige. Još se Gregor nalazio ovdje i nije ni u snu pomišljao na to da napusti obitelj. Ovog trenutka ležao je, valjda, na sagu, i nitko tko bi znao za njegovo stanje ne bi ozbiljno od njega tražio da pusti prokuristu u sobu. No zbog te male neučtivosti, za koju bi se, sigurno, kasnije lako mogao naći nekakav dobar izgovor, neće valjda Gregora smjesta otpustiti. I Gregoru se činilo kako bi sada bilo pametnije da

ga puste na miru umjesto da ga uznemiruju plačem i nagovaranjem. Ali baš ta neizvjesnost je mučila ostale i opravdavala njihovo vladanje.

»Gospodin Samsa«, vikne sad prokurista povišenim glasom, »ta šta se to dešava? Zabarikadirali ste se u sobi, odgovarate samo sa 'da' ili 'ne', zadajete roditeljima teške i suvišne brige i zanemarujete — ovo neka je samo uzgred spomenuto — svoje poslovne dužnosti, zapravo, na nečuven način. Ja ovdje govorim u ime vaših roditelja i vašega šefa, i molim vas najozbiljnije da mi smjesta i uvjerljivo sve objasnite. Čudim se, uistinu se čudim. Mislio sam da vas poznajem kao mirna i razborita čovjeka, i sada kao da iznenada želite paradirati s nekim neobičnim mušicama. Šef mi je, doduše, jutros natuknuo nešto o mogućem objašnjenju vašega propusta — tiče se cjelokupnog vama nedavno povjerenog inkasa — ali ja sam, uistinu, gotovo jamčio svojom časnom riječju da takvo objašnjenje ne može biti istina. Ali sada ovdje vidim vašu nepojmljivu tvrdoglavost i gubim svaku volju da se makar i ovolicno za vas zalažem. Vaš položaj nipošto nije najsigurniji. Isprva sam namjeravao da vam sve to rečem u četiri oka, no kada vi dopuštate da ja ovdje nekorisno gubim svoje vrijeme, onda ne znam zašto to ne bi saznali i vaši poštovani roditelji. Dakle, vi ste u posljednje vrijeme postizavati vrlo nezadovoljavajuće uspjehe; doduše, nije sezona za velike poslove, to priznajemo; ali sezona u kojoj se ne prave nikakvi poslovi, gospodine Samsa, takva sezona uopće ne postoji.« »Ali, gospodine prokuristo«, povika Gregor izvan sebe te u uzbuđenju zaboravi na sve drugo, »ta ja ću vam smjesta otključati. Mala slabost i vrtoglavica su me spriječile ustati. Još i sada ležim u postelji. No sada se osjećam već sasvim svjež. Upravo izlazim iz postelje. Strpite se samo još časak! Još ne ide sve tako kako sam mislio. Ali već mi je dobro. Kako to čovjeka samo spopada! Još sinoć mi je bilo potpuno dobro, pa moji roditelji to znaju, ili bolje rekavši, već sinoć imao sam neki predosjećaj. Morali su to na meni primijetiti. Zašto samo nisam obavijestio o tome svoje poduzeće! Ali evo, vazda misliš da ćeš preboljeti a da ne ostaneš kod kuće. Gospodine prokuristo! Štedite moje roditelje! Za sva ta vaša predbacivanja nema nikakva povoda; pa nitko mi o svemu tome nije rekao ni riječi. Možda niste pročitali posljednje narudžbe što sam ih poslao. Uostalom, ja ću odmah otputovati vlakom u osam, ovih nekoliko sati me je okrijepilo, gospodine prokuristo; evo me odmah u poduzeću, i budite tako dobri da to kažete i da me preporučite gospodinu šefu!«

I dok je sve to žurno mucao te jedva znao što govori, Gregor se, valjda zbog spretnosti koju je već stekao u postelji, približio ormaru i pokušao se uspraviti. Htio

je, naime, otvoriti vrata, da se uistinu pokaže i da govori s prokuristom; upravo je žudio saznati što će reći drugi, koji ga sada toliko dozivaju, kad ga ugledaju. Ako se prestraše, tada Gregor više neće imati nikakve odgovornosti te će moći biti miran. Ali ako sve to prime mirno, onda on opet nema nikakva razloga da se uzrujava te je mogao, ako se požuri, doista biti u osam na kolodvoru. Prvo je nekoliko puta otkliznuo s glatkog ormara, ali najposlije se svom snagom hitnuo naprijed i stajao uspravno; na bolove oko trbuha nije više obraćao nikakve pažnje, koliko god su ga i ujedali. Sada se svalio na stolicu u njegovoj blizini te se nožicama čvrsto hvatao njenih rubova. I tako je dobio vlast nad samim sobom te umukao, jer je začuo prokuristov glas.

»Jeste li samo jednu riječ razumjeli?« upita prokurista roditelje, »ta valjda ne pravi budale od nas?« »Zaboga«, vikne majka, briznuvši već u plač, »možda je teško bolestan, a mi ga mučimo. Greto!« poviče zatim. »Da, majko?« javi se sestra s druge strane. Sporazumijevale su se kroz Gregorovu sobu. »Moraš smjesta do liječnika. Gregor je bolestan. Brzo po liječnika. Jesi li čula kako je Gregor sada govorio?« »To je bio životinjski glas«, reče prokurista upadljivo tiho prema majčinom vikanju. »Ana! Ana!« uzviknu otac kroz predsoblje u kuhinju i pljesne rukama, »odmah po bravara!« I već su obje djevojke, zavijorenih sukanja, trčale kroz predsoblje — ta kako li se sestra brže-bolje obukla? — i naglo otvoriše kućna vrata. Nije se ni čulo kako vrata zalupiše, bit će da su ih ostavile otvorena, kako to biva u stanovima gdje se zbila neka velika nesreća.

No Gregor je postao mnogo mirniji. Njegove se riječi, doduše, više nisu mogle razumjeti, premda su se njemu pričinjale dosta jasne, jasnije negoli prije, možda zato što se uho privikavalo. Ali ipak su sada već svi vjerovali da s njim nešto nije bilo sasvim u redu te su bili spremni da mu pomognu. Njemu je godilo pouzdanje i sigurnost s kojima su poduzete sve pripreme. Opet se osjećao uvršten u krug ljudi te je od obojice, od liječnika i bravara, premda ih, zapravo, nije točno razlikovao, očekivao sjajne i zapanjujuće pothvate. Da bi u odlučnim trenucima što su se približavali imao što čistiji glas, malko se iskašljavao, ali nastojeći da to učini sasvim prigušeno, jer možda je i taj šum zvučio drukčije od ljudskoga kašlja, što se on sam više nije usuđivao ustanoviti. U susjednoj je sobi međutim zavladala potpuna tišina. Možda su roditelji s prokuristom sjedili za stolom i nešto šaputali, možda su se svi prislanjali uz vrata i osluškivali.

Gregor se polako, zajedno sa stolicom, dovukao do vrata, ondje ju je pustio te se ba-

cio na vrata i, prislonivši se uz njih, držao se uspravno — stopala njegovih nožica bila su malko ljepljiva — i časak se odmarao od napora. No onda se lati posla da ustima okrene ključ u bravi. Na žalost, kao da nije imao pravih zubi — a čime da onda uhvati ključ? — no zato su mu, dakako, čeljusti bile vrlo snažne; pomoću njih zbilja je pokretao ključ te nije pazio na to da će se tako na neki način jamačno ozlijediti, jer iz usta mu je navirala neka tamna tekućina, cijedila mu se po ključu i kapala na tle. »Čujte samo«, reče prokurista u susjednoj sobi, »okreće ključ«. To je za Gregora značilo veliko ohrabrenje; no trebalo je da mu svi dovikuju: »Samo junački, Gregore, prioni uz bravu!« I zamišljajući kako svi napeto prate njegove napore, skupivši svu preostalu snagu, on se kao mahnit baci na ključ. Kako se ključ okretao, tako je on obigravao oko brave; sada se još samo ustima držao uspravno i već prema potrebi vješao se o ključ ili ga opet pritiskivao cijelom težinom svoga tijela. Kad jezičac brave konačno škljocne zvonkim zvukom, Gregor potpuno živne. Uzdahnuvši, reče u sebi: »Bravar mi, dakle, nije bio potreban«, te položi glavu na kvaku da bi sasvim otvorio vrata.

Kako je na taj način morao otvoriti vrata, bila su zapravo već širom otvorena, kada se njega još nije vidjelo. Najprije se morao polako okrenuti oko jednog krila, i to vrlo oprezno, ako je htio spriječiti da pred sam ulazak u sobu nezgrapno ne bubne nauznak na pod. Još je bio zabavljen onom mučnom kretnjom te nije imao vremena obratiti pažnju na bilo što drugo, kadli začuje kako se prokuristi ote jedno glasno »Oh!« — zazvučilo je to kao šum vjetra — a sada ga i vidje, gdje on, koji bijaše najbliže vratima, šaku pritiskuje na otvorena usta te polagano uzmiče kao da ga tjera nevidljiva, ravnomjerno djelujuća sila. Majka — ona je usprkos nazočnosti prokuriste stajala tu, razbarušene, još od noći raščupane kose i sklopljenih ruku, najprije je pogledala oca, zatim pođe dva koraka do Gregora i sroza se na tle, usred sukanja što su se oko nje širile, s licem spuštenim na grudi i potpuno nevidljivim. Otac je, s neprijateljskim izrazom lica, stiskao pesnicu kao da hoće Gregora odgurnuti natrag u sobu, zatim se ogleda po sobi za dnevni boravak, zakloni oči rukama i zaplače da su mu se snažne grudi počele tresti.

Potom Gregor uopće ne uđe u sobu, nego se izuntra naslanjao na rezom zatvoreno krilo vrata, tako da mu se tijelo vidjelo do polovice, s glavom polegnutom u stranu. Za to je vrijeme postalo mnogo svjetlije; na drugoj strani ulice jasno se isticao isječak beskrajne, crnosive kuće — bijaše to bolnica — s prozorima što su u pravilnim razmacima kruto probijali pročelje; kiša je još padala, ali samo u krupnim, pojedi-

načno vidljivim i pojedinačno na zemlju bačenim kapima. Mnogobrojno posuđe od doručka ležalo je po stolu, jer za oca bijaše doručak najvažniji dnevni obrok što ga je, čitajući različite novine, sate i sate otezao. Točno na suprotnom zidu visila je Gregovora fotografija za vrijeme služenja vojnog roka, prikazujući ga kao potporučnika, gdje je, s rukom na balčaku sablje, smijući se bezbrižno, zahtijevao poštovanje prema svom držanju i uniformi. Vrata što vode u predsoblje bila su otvorena. A vidio se, jer su i vrata stana bila otvorena, prostor ispred kuće i početak stepenica što su vodile dolje.

»No«, javi se Gregor, i bio je potpuno svjestan kako je on jedini koji je sačuvao svoj mir, »ja ću se odmah obući, spakovati kolekciju i otputovati. Hoćete li, hoćete li me pustiti da otputujem? No, dakle, gospodine prokuristo, kao što vidite, nisam tvrdoglav i volim raditi; putovanje je naporno, ali ne bih mogao živjeti a da ne putujem. Kamo ćete, gospodine prokuristo? U poduzeće? Da? Hoćete li sve po istini ispripovjediti? Neki čovjek može trenutno biti nesposoban za rad, no upravo onda je pravi čas da se uprava sjeti njegovih prijašnjih rezultata te da ima na pameti da će taj isti čovjek poslije sigurno to marljivije i sabranije raditi. Pa ja toliko dugujem gospodinu šefu, i to je vama vrlo dobro poznato. S druge strane, pak, u brizi sam zbog svojih roditelja i zbog sestre. U škripcu sam, no ja ću se već izvući. Ali nemojte da moj položaj učinite težim nego što već jest. Budite na mojoj strani u poduzeću! Znam, nitko ne voli trgovačke putnike. Svi misle da zarađuju grdne pare i da žive u slasti i lasti. Ljudi naprosto nemaju naročitog povoda da bolje razmisle o ovoj predrasudi. Ali vama, gospodine prokuristo, vama su ove prilike bolje poznate nego ostalim činovnicima i, sasvim u povjerenju, i samome šefu, koji se u svojstvu poduzetnika može lako prevariti u svome sudu na štetu namještenika. Vi također vrlo dobro znate da trgovački putnik, koji je gotovo cijele godine izvan poduzeća, tako lako padne žrtvom nekakvih ogovaranja, slučajnosti i neosnovanih pritužaba, od kojih se nikako ne može braniti, jer o njima obično ništa i ne saznaje, već tek kada se iscrpljen od puta vrati kući i na vlastitoj koži osjeti posljedice čiji se uzroci više ne mogu sagledati. Gospodine prokuristo, nemojte otići a da mi prethodno ne reknete koju riječ koja će me uvjeriti da mi bar u jednom malom dijelu dajete pravo!«

Ali prokurista se već na prve Gregorove riječi okrenuo te je, napućenih usana samo preko uzdrhtalog ramena gledao natrag na Gregora. A dok je Gregor govorio, ni jedan trenutak nije mirovao, nego je uzmicao prema vratima, ne puštajući Gregora iz vida, ali je uzmicao sve malo-pomalo, kao da postoji neka tajna zabrana da itko na-

pusti sobu. Već je bio u predsoblju, i po nagloj kretnji kako je posljednji put povukao nogu iz sobe, mogli ste pomisliti da je spržio taban. Ali u predsoblju je desnicu ispružio, širokom kretnjom pokazujući na stepenište, kao da ga ondje očekuje neko upravo nadzemaljsko izbavljenje.

Gregor je uviđao da nipošto ne smije dopustiti da prokurista ode u takvu raspoloženju, ako ne želi da time do skrajnje mjere ugrozi svoj položaj u poduzeću. Roditelji sve to nisu baš tako dobro razumijevali; oni su za sve ove godine stekli uvjerenje da je Gregor u tom poduzeću zbrinut do konca života, a osim toga su bili toliko zaokupljeni svojim trenutnim brigama da su izgubili svaku sposobnost predviđanja. Prokuristu je valjalo zadržati, umiriti, uvjeriti i konačno predobiti; o tome je ovisila budućnost Gregora i njegove obitelji! Kada bi samo sestra bila ovdje! Ona je pametna; plakala je već onda kada je Gregor još mirno ležao na leđima. I sigurno bi prokurista, taj prijatelj dama, dopustio da ga ona vodi; bila bi zatvorila vrata stana i u predsoblju mu izbila iz glave sve njegove bojazni. Ali šta, kad sestre nije bilo, Gregor je morao postupati po vlastitom nahođenju. I ne pomišljajući na to da još uopće ne poznaje svoje trenutne sposobnosti kretanja, ne pomišljajući na to da, možda, pa čak je to i vjerojatno, opet nisu razumjeli njegove riječi, on se udalji od vrata; progura se kroz otvor, htjede prići prokuristi koji se već objema rukama držao ograde stepeništa, da je to bilo upravo smiješno; ali se odmah, kriknuvši jedva čujno, tražeći neki oslonac, sroza na svoje mnogobrojne nožice. Tek što se to dogodilo, osjetio je po prvi put toga jutra neku tjelesnu nelagodnost; nožice su mu našle čvrsto tle pod sobom; u svemu su mu se pokoravale, kako je na svoju radost primijetio; čak su se trudile da ga ponesu kamo god hoće; i već je mislio da neposredno predstoji konačno poboljšanje svih njegovih patnja. No u istom trenu, dok je ležao na podu, njišući se od suzdržanog kretanja, nedaleko od majke, njoj baš nasuprot, ona, koja se činila potpuno utonula u se, mahom skoči uvis, široko ispruženih ruku i raskrečenih prstiju, te viknu: »U pomoć, zaboga, u pomoć!« držeći glavu u stranu kao da hoće bolje vidjeti Gregora, no onda, u protivurječnosti s tom kretnjom, besmisleno pojuri natrag; zaboravila je da iza nje stoji postavljeni stol; stigavši do njega, sjede brzo na nj, kao u rasijanosti, i uopće kao da nije primjećivala kako kraj nje, iz prevrnutog velikog vrča, kava u punom mlazu curi na sag.

»Majko, majko«, izusti Gregor tiho i diže pogled prema njoj. Prokuristu je načas sasvim smetnuo s uma; međutim, vidjevši kako se izlijeva kava, nije mogao a da nekoliko puta ne škljocne čeljustima uprazno. Na to majka ponovo krikne, pobjegne od

stola i padne u naručje ocu koji je dotrčao da joj pomogne. Ali Gregor sada nije imao vremena za roditelje, prokurista se već nalazio na stepenicama; s bradom na ogradi, on se po posljednji put obazre. Gregor se zaleti da bi ga što sigurnije dostigao; prokurista bit će da je nešto slutio, jer je poskočio grabeći po nekoliko stepenica najedanput i nestane; ali još je dospio uzviknuti: »Uh!« što se orilo po cijelom stubištu. Na žalost se činilo da je to prokuristovo bježanje i oca potpuno ošamutilo, jer mjesto da poleti za prokuristom ili barem da ne sprečava Gregora koji se dao u potjeru, zgrabi desnicom štap, što ga je ovaj, zajedno s ogrtačem i šeširom ostavio na stolici, a lijevom rukom dohvati neke velike novine sa stola i, lupajući nogama, poče mahanjem štapom i novinama Gregora tjerati natrag u njegovu sobu. Nikakve Gregorove molbe nisu pomogle, niti je tko razumio te molbe, ma kako ponizno vrtio glavom; otac je samo još jače trupkao nogama. Majka je tamo prijeko, usprkos hladnom vremenu, širom otvorila prozor i, naginjući se daleko izvan prozora i gurala lice u šake. Između ulice i veže nastao je jak propuh, prozorske zavjese su poletjele uvis; novine su na stolu šuštale; pojedini listovi poletješe nad podom. Otac ga je neumoljivo gonio i siktao kao divljak. No Gregor još nije imao nikakve vježbe u hodanju natraške i u tome je bio vrlo spor. Da se Gregor smio samo okrenuti, odmah bi bio u svojoj sobi, ali se bojao da se otac ne uznestrpi zbog okretanja što je oduzimalo toliko vremena, a svakog časa mu je od štapa u očevoj ruci prijetio smrtonosni udarac po leđima ili po glavi. No najposlije, Gregoru nije ništa drugo preostalo, jer je s užasom primijetio kako u hodanju natraške ne može čak ni pravac održati, i tako, neprestano bojažljivo i krišom poglédajući na oca, počeo se okretati što je mogao brže, ali, zapravo, posve polako. Možda je otac primijetio njegovu dobru volju, jer mu pri tome nije smetao, već je, dapače, ovda-onda vrškom štapa usmjeravao kružne kretnje. Samo da nije bilo onog nepodnošljivog očevog siktanja! Gregor je zbog toga sasvim izgubio glavu. Već se bio gotovo potpuno okrenuo, kada se, uvijek osluškujući ono siktanje, čak smeo te se malko natrag okrenuo. Ali kada se, konačno, sretno našao pred otvorenim vratima, pokazalo se da je njegovo tijelo i suviše široko, a da bi samo tako moglo proći. Otac, dakako, u njegovu trenutnom raspoloženju, nije ni pomišljao na to da otvori i drugo krilo, da bi Gregoru načinio dovoljno širok prolaz. Njegova je fiksna ideja bila samo to da Gregor mora što brže u svoju sobu. Nikada ne bi Gregoru dopustio da poduzme sve one velike pripreme što mu bijahu potrebne da se uspravi i, možda, na taj način prođe kroz vrata. Naprotiv, on je sada, kao da ne postoji nikakva prepreka, uz zaglušnu buku tjerao Gregora naprijed; iza Gregora uopće se više nije razlijegao glas jednog jedinog oca; sada više nije bilo šale, i Gre-

gor — bilo što bilo — poče se gurati kroz vrata. Digla se jedna strana njegova tijela (ležao je sada ukoso u otvoru vrata), jedan bok mu se razguli, na bijelim vratima ostadoše ružne mrlje, i ubrzo se zaglavi te se više ne bi mogao sam ni maknuti, nožice mu, s jedne strane podrhtavajući, visile u zraku, a na drugoj su bile bolno pritisnute o tle, kadli ga otac ostrag snažno udari, i on poleti, jako krvareći, duboko u svoju sobu. Otac je još štapom zalupio vrata, a onda je, konačno, zavladala potpuna tišina.

II

Tek u sutonskim satima Gregor se prenuo iz teškog sna nalik na nesvjesticu. On se sigurno i bez uznemiravanja ne bi probudio mnogo kasnije, jer se osjećao dovoljno odmoren i ispavan, ali mu se učinilo da ga je probudio lagašan korak i oprezno zatvaranje vrata što vode u predsoblje. Svjetlost električnih uličnih svjetiljaka ležala je ovdje-ondje po stropu i na višim dijelovima pokućstva, ali dolje kod Gregora bilo je mračno. Polako, još nespretno pipajući ticalima, što ih je tek sada naučio cijeniti, odvuče se do vrata da vidi što se tamo dogodilo. Njegova lijeva strana kao da je bila jedna jedina dugačka, neugodno napeta brazgotina, i morao je na dva reda nožica po svim pravilima šepati. Uostalom, jedna je nožica u toku prijepodnevnih događaja bila teško ozlijeđena — bilo je pravo čudo što je samo jedna bila povrijeđena — te se kao mrtva vukla uz tijelo.

Istom kod vrata je primijetio što ga je, zapravo, vuklo onamo; bio je to miris nekog jela. Jer ondje stajaše zdjela puna slatka mlijeka u kojemu su plivale sitne kriške bijela kruha. Od radosti samo što se nije smijao, jer bio je još gladniji nego jutros, i odmah je gotovo do očiju umočio glavu u mlijeko. Ali ubrzo ju je razočarano opet izvukao, ne samo zato što mu je jedenje zbog lijeve strane tijela, koja ga je boljela, pričinjavalo poteškoće — a on je mogao jesti samo ako bi čitavo tijelo, brekćući, u tome sudjelovalo — nego mu, osim toga, mlijeko, koje je inače bilo njegovo omiljelo piće, koje mu je sestra sigurno zato i stavila u sobu, nije nimalo prijalo, čak je s gađenjem okrenuo glavu od zdjele i otpuzao natrag na sredinu sobe.

U sobi za dnevni boravak, kako je Gregor kroz pukotinu mogao vidjeti, zapalili su plinsku svjetiljku, ali dok je otac u to doba dana majci, a katkada i sestri, običavao

uzvišenim glasom čitati svoje popodnevne novine, sada ni glasa nije bilo čuti. Pa, možda su se u posljednje vrijeme uopće odvikli od toga čitanja, o kojem mu je sestra uvijek govorila i pisala. Ali posvuda naokolo bilo je tako tiho, premda stan zacijelo nije bio prazan. 'Kakvim tihim životom živi moja obitelj', reče Gregor u sebi te osjeti, dok je ukočenim pogledom zurio preda se u tamu, veliku gordost što je bio kadar da roditeljima i sestri omogući takav život u tako lijepom stanu. No što onda, ako se sav mir, sve blagostanje, sve zadovoljstvo okončaju u stravi i užasu? Da se ne bi izgubio u takvim mislima, Gregor se radije pokrene te puzaše gore-dolje po sobi.

Jedanput za te duge večeri odškrinula su se bočna vrata s jedne, a drugi put s druge strane te su se odmah opet zatvorila; netko je valjda osjetio potrebu da uđe, ali se i odveć kolebao. Gregor se sada zaustavi tik uz vrata sobe za dnevni boravak, čvrsto odlučivši da posjetioca na neki način ipak uvede ili barem da sazna tko je; ali otada se vrata više nisu otvarala, i Gregor je uzalud čekao. Jutros, kada su sva vrata bila zaključana, svi su htjeli ući, a sada, kada je on otvorio jedna vrata a druga bila otvorena u toku dana, nitko više nije dolazio, a ključevi su, uostalom, bili izvana u vratima.

Istom kasno u noć ugašena je svjetlost u sobi za dnevni boravak i sada se moglo lako ustanoviti da su roditelji i sestra ostali tako dugo budni, jer kako se sada posve jasno moglo čuti, udaljavalo se sve troje na vršcima prstiju. Sada sigurno neće nitko više ulaziti u Gregorovu sobu sve do jutra, imao je, dakle, dovoljno vremena da nesmetano razmišlja kako će nanovo srediti svoj život. No visoka, prostrana soba, u kojoj je bio primoran ispružen ležati na tlu, prožimala ga je strahom, premda nije mogao pronaći razlog za to, jer u toj je sobi sada stanovao već pet godina — i gotovo nesvjesnom kretnjom i ne bez izvjesnog srama, požuri pod kanape, gdje se, premda su mu leđa bila malko prignječena, a glavu više nije mogao dići, odmah osjećao vrlo lagodno te je jedino žalio da mu je tijelo bilo odveć široko da se potpuno podvuče pod kanape.

Tu je ostao cijelu noć, koju je proveo dijelom u polusnu, iz kojega bi ga uvijek iznova trgla glad, a dijelom opet u brigama i nejasnim nadama što su, međutim, sve vodile do zaključka da zasada mora biti miran i sa strpljivošću i s najvećim obzirom na obitelj mora nastojati ublažiti neprilike što joj ih je u svom sadašnjem stanju bio primoran nanijeti.

Već u rano jutro, bila je gotovo još noć, imao je Gregor priliku ispitati snagu netom donesenih odluka, jer sestra je, takorekavši sasvim odjevena, otvorila vrata što vode

iz predsoblja, te s velikom napetošću zavirila unutra. Nije ga odmah opazila, no kada ga je ugledala pod kanapetom — bože, ta negdje se morao zadržati i nije mogao odletjeti — toliko se prestrašila da je, ne mogavši se svladati, istrčala i zalupila vrata za sobom. Ali kao da se kaje zbog svoga ponašanja, u tili je čas ponovo otvorila vrata te ušla na prstima, kao da je kod teškog bolesnika ili nekoga stranca. Gregor je provirio glavom do ispod ruba kanapeta te ju je promatrao. Bogzna hoće li ona primijetiti da je mlijeko ostavio netaknuto, i to nipošto ne zbog pomanjkanja gladi, i hoće li ona donijeti kakvo drugo jelo, koje će mu bolje odgovarati? Ako to sama ne učini, on će radije skapati od gladi nego je na to upozoriti, premda ga je nešto zapravo silno vuklo da jurne ispod kanapeta, da se sestri baci pred noge i da je zamoli neka mu da nešto fino za jelo. Ali sestra je sa čuđenjem odmah primijetila punu zdjelu, iz koje je unaokolo bilo prosuto samo malo mlijeka; odmah ga digne, i to ne golim rukama, već s nekom krpom, te ga odnese iz sobe. Gregor bijaše silno radoznao što li će mu mjesto toga donijeti i namatao oko toga svakojake misli. Ali nikako ne bi mogao pogoditi što je sestra u svojoj dobroti zbilja učinila. Donijela mu je, da bi ispitala njegov ukus, čitav izbor jela, sve to razastrto po starim novinama. Bilo je tu staro, napola istrunulo povrće; kosti od večere, okružene skrućenim bijelim umakom; nekoliko grožđica i badema; sir za koji je Gregor prije dva dana izjavio da je pokvaren; komad suha kruha; komad kruha s maslacem i komad kruha namazan maslacem i posoljen. Osim toga, uz sve to postavila je onu zdjelu, vjerojatno zauvijek namijenjenu Gregoru, a koju je napunila vodom. A iz takta, jer je znala da Gregor neće pred njom jesti, brzo se udaljila te je čak i ključ u bravi okrenula, tako da bi samo Gregor primijetio da se može raskomotiti po miloj volji. Kada je Gregor sada prilazio jelu, nožice mu pocupkivahu. Uostalom, i njegove rane mora da su sada bile već potpuno zacijeljene, više nije osjećao nikakve smetnje, čudio se i prisjećao kako se prije više od mjesec dana sasvim malo porezao po prstu, i kako ga je ta rana još jučer boljela. 'Jesam li sada, možda, postao manje osjetljiv?' pomisli i već je požudno sisao sir, koji ga je odmah od svih jestiva privukao. Jedno za drugim, brzo je pojeo sir, povrće i umak, dok su mu od zadovoljstva suze navirale na oči; svježa jela mu, međutim, nisu prijala, štaviše, nije čak podnosio njihov miris te je čak ono što je bio naumio pojesti odvukao malo dalje. Već je odavna sa svim završio, te je samo još lijeno ležao na istom mjestu, kada je sestra, dajući mu tako znak da se povuče, polako okretala ključ u bravi. Od toga šuma on se odmah trže, iako je gotovo već zadrijemao, te opet pohrli pod kanape. No stajalo ga je mnogo muke i samosavlađivanja da i ono malo vremena dok je sestra boravila u sobi, ostane pod kanapetom, jer od obilnog jela nje-

govo se tijelo bilo malko zaoblilo, te je u onom tijesnom prostoru jedva mogao disati. Nakon nekoliko malih napadaja gušenja, promatrao je s malo izbuljenim očima kako sestra, koja nije ništa slutila, metlom čisti ne samo ostatke već i ona jela kojih se Gregor uopće nije ni dotakao, kao da su sada i ona neupotrebljiva, i kako sve bržebolje baca u kantu, koju je zatvorila drvenim poklopcem, a potom je sve iznijela iz sobe. Jedva što se okrenula, Gregor se već izvukao ispod kanapeta, protezao se i nadimao.

Na taj je način Gregor svaki dan dobivao svoje jelo, jedanput izjutra, kada su roditelji i služavka još spavali, drugi put nakon zajedničkog objeda, jer tada bi roditelji još malko spavali, a sestra bi služavku s nekom izlikom poslala da nešto kupi. Sigurno ni oni nisu htjeli da Gregor umre od gladi, ali možda ne bi podnijeli da saznaju o njegovu jedenju više nego po čuvenju, možda je sestra htjela da im uštedi još jednu, ako se možemo tako izraziti, malu patnju, jer su, zaista, i ovako taman dosta patili.

Gregor nije nikada mogao saznati s kakvim su izlikama onoga prvog prijepodneva liječnika i bravara opet otpremili iz kuće, jer kako ga nitko nije razumio, nitko nije mislio na to, pa ni sestra, da on može razumjeti druge, i tako se, kada bi sestra bila kod njega u sobi, morao zadovoljiti time da od vremena do vremena sluša njeno uzdisanje i prizivanje svetaca. Istom kasnije, kada se bila malko navikla na sve to — da se sasvim na to navikne, o tome nije moglo biti govora — Gregor bi ponekad očuo pokoju primjedbu, koja je bila izrečena u najboljoj namjeri ili bi se mogla tako objasniti. »No, danas mu je baš prijalo«, rekla bi, kada bi Gregor počistio jelo do posljednje mrve, čak bi u protivnom slučaju, koji se malo-pomalo sve češće ponavljao, gotovo žalosno znala reći: »Sada opet nije ništa okusio«.

No dok Gregor nije mogao neposredno saznati nešto novo, osluškujući je saznavao poneke stvari iz pokrajnjih soba, i gdje bi god čuo neki glas, odmah bi otrčao do onih vrata te se svim svojim tijelom priljubio uz njih. Osobito u prvo vrijeme nije bilo razgovora, gdje se na neki način, makar i potajno, ne bi nešto na nj odnosilo. Dva dana su se za svim obrocima čula savjetovanja kako se sada imaju vladati prema njemu; no i između pojedinih obroka govorilo se o istoj temi, jer uvijek bi se kod kuće našla dva obiteljska člana, jer bit će da nitko nije htio sam ostati u stanu, a stan se ni na koji način nije mogao sasvim napustiti. A osim toga, služavka je odmah prvi dan — nije bilo potpuno jasno koliko je ona znala o svemu onome što se dogodilo — na koljenima zaklinjala majku da je smjesta otpusti, a kada se četvrt sata nakon toga opraštala, suznih se očiju zahvaljivala zbog toga otpuštanja, kao za najveće dobro-

činstvo koje su joj ovdje ukazali, te se zatim, mada se to od nje nije tražilo, zaklela svime što joj je najsvetije da nikome o svemu tome neće ni pisnuti.

Sada je sestra, zajedno s majkom, morala još i kuhati; doduše, to nije zadavalo mnogo muke, jer gotovo ništa nisu jeli. Gregor bi vazda čuo kako jedno drugo uzalud nude jelom, na što se kao odgovor čulo samo: »Hvala, dosta mi je«, ili nešto nalik na to. Možda također nisu ništa ni pili. Sestra bi često znala upitati oca hoće li pivo te bi se vrlo srdačno ponudila da ga sama donese, a kada bi otac šutio, rekla bi, da bi ga oslobodila svakog kolebanja, da može poslati i pazikuću po to, no onda bi otac najposlije odgovorio odlučnim »ne!« i više se o tome ne bi govorilo.

Već u toku prvog dana otac je majci, kao i sestri, obrazložio cijelo imovinsko stanje i što se dalje moglo očekivati. Ovda-onda bi ustao od stola te iz male verthajmove kase,[2] koju je spasio nakon sloma svoga poduzeća prije pet godina, vadio nekakvu priznanicu ili bilježnicu. Čulo se gdje otvara kompliciranu bravu te je opet zaključava pošto je izvadio ono što je tražio. Ta očeva objašnjavanja bila su dijelom prva radosna vijest što ju je Gregor doznao u svom zatočeništvu. Bio je mišljenja da ocu od onoga poduzeća nije ama baš ništa preostalo, barem mu otac nije rekao ništa suprotno tome, no Gregor ga, doduše, nije o tom ništa ni pitao. Gregorova jedina briga u ono vrijeme bijaše da sve poduzme da bi obitelj što brže zaboravila poslovne nedaće koje su sve njih bacile u potpunu beznadnost. I zato je tada počeo raditi s osobitim elanom te je tako rekavši preko noći od malog trgovačkog pomoćnika postao trgovački putnik, koji je, dakako, imao posve drugačije mogućnosti zarade i čiji su se uspjesi u radu odmah u vidu provizije pretvarali u gotovinu koju je mogao kod kuće staviti na stol pred začuđenu i presretnu obitelj. Bijahu to lijepa vremena, koja se nikada više, barem ne u takvu sjaju, nisu ponovila, premda je Gregor poslije zarađivao toliko novaca da je mogao snositi, a i snosio je, sve troškove čitave obitelji. Naprosto su se na to navikli, obitelj kao i Gregor; zahvalno su uzimali novac, on im ga je rado uručivao, ali neka se naročita toplina nikada više nije javljala. Samo je sestra još uvijek ostala bliska Gregoru, i on je potajno o tom snivao kako će on nju, koja je, za razliku od Gregora, silno voljela glazbu i dirljivo svirala u violinu, bez obzira na velike troškove, a koji bi se nekako već dali nadoknaditi, poslati na konzervatorij. Često se za Gregorovih kratkih boravaka u gradu, u razgovoru sa sestrom spominjao konzervatorij, ali vazda samo kao neki lijepi san, na čije ostvarenje nisu mogli ni pomišljati, a roditelji nisu voljeli čak ni čuti to nevino spominjanje; no Gregor je vrlo odlučno na to pomišljao te namjeravao to svečano objaviti na sam Bad-

njak.

Takve misli, u njegovu sadašnjem stanju posve nekorisne, prolazile mu glavom, dok je uspravno stajao usko pribijen uz vrata i osluškivao. Ponekad od potpune iscrpenosti više uopće nije bio kadar slušati, te bi pustio da mu glava nehajno lupne o vrata, ali bi je odmah opet držao uspravno, jer čak i taj mali šum što bi ga time prouzročio čuo bi se u susjednoj sobi te bi zbog toga svi umukli. »Šta li sad opet radi«, rekao bi otac poslije izvjesnog vremena, očito okrenut vratima, i tek onda bi prekinuti razgovor, malo-pomalo, opet nastavili.

Gregor je sada do mile volje saznavao — jer otac je običavao češće ponavljati svoja objašnjenja, dijelom jer se sam nije već dugo time bavio, dijelom, pak, što majka nije u prvi mah sve razumjela — kako je usprkos svoj nesreći još sačuvao, doduše sasvim mali, imutak iz starih vremena, i da se taj imutak zbog nedirnutih kamata, u međuvremenu čak i malko povećao. A osim toga, novac što bi ga svakog mjeseca donio kući — sebi bi zadržao samo nekoliko forinti — ne bi do kraja potrošili te se nakupio mali kapital. Iza svojih vrata, Gregor je usrdno kimao glavom, obradovan tom neočekivanom opreznošću i štedljivošću. Zapravo je tim pretičkom novca i dalje mogao otplaćivati očev dug šefu, i onaj dan kada bi se oslobodio toga namještenja bio bi mnogo bliži, no sada je nesumnjivo bilo bolje ovako kako je to otac bio udesio.

Međutim, taj novac nije niukoliko dostajao da čitavoj obitelji omogući živjeti od kamata. Možda bi bio dovoljan da izdržava obitelj godinu ili, u najboljem slučaju, dvije godine, a više novaca nije bilo. Bila je to, dakle, samo svota koju, zapravo, nisu smjeli načeti, i koju je valjalo staviti na stranu za crne dane; ali novac za život trebalo je zaraditi. Doduše, otac bijaše zdrav, ali star čovjek koji već pet godina nije ništa radio te ni u kojem slučaju nije mogao od sebe mnogo očekivati. On se za tih prvih pet godina, koje su bile prve ferije njegova mukotrpnog a ipak uspješnog života, dobrano potkožio salom te zato postao prilično trom. A zar da sada počne zarađivati majka, koja je bolovala od astme, kojoj je već hodanje po stanu bilo naporno, i koja bi svakog drugoga dana provodila dan na sofi, kod otvorenog prozora, pateći od zaduhe?[3] Ili da, možda, sestra zarađuje, koja je sa svojih sedamnaest godina bila još dijete, a kojoj su od svega srca morali priuštiti njen dosadašnji način života, koji se sastojao u tome da se lijepo oblačila, da je dugo spavala, pomagala u kućanstvu, da je sudjelovala u nekoliko skromnih zabava i da je, prije svega, svirala violinu? Kada bi se poveo razgovor o toj potrebi zarađivanja, Gregor bi u prvo vrijeme napuštao vrata i bacao se na hladnu kožnu sofu uz vrata, jer bi sav gorio od stida i tuge.

Često je ondje ležao po cijele noći, nije ni oka stisnuo i strugao nožicama po koži. Ili nije žalio veliki trud da odgurne stolicu do prozora, da se zatim popne na podboj i, stisnut uza stolicu, da se nasloni o prozor i da se, očito potaknut samo nekom uspomenom na neko olakšanje što je prije u tom prozoru nalazio, zagleda kroz okno. Jer je, uistinu, iz dana u dan vidio i malo udaljene stvari sve nejasnije; bolnicu preko puta, koju je prije proklinjao što mu je tako često bila pred očima, sada uopće više nije viđao, i da nije točno znao da stanuje u tihoj ali potpuno gradskoj Šarlotinoj ulici, mogao bi vjerovati da iz prozora gleda u neku pustinju gdje se sivo nebo i siva zemlja neraspoznatljivo sjedinjuju. Pažljiva sestra je samo dvaput morala primijetiti da stolica stoji do prozora, kada je već svaki put, pošto bi uredila sobu, stolicu opet dogurala točno do onog istog mjesta, pa čak otada ostavljala otvoreno unutrašnje prozorsko krilo.

Da je Gregor samo mogao govoriti sa sestrom i na svemu joj zahvaliti što je za nj morala činiti, lakše bi primao njene usluge; ali ovako, on je zbog toga patio. Sestra je, dakako, nastojala da zabašuri neugodnosti toga položaja, i to jo je, naravno, to bolje uspijevalo što je više vremena prolazilo, ali i Gregor je s vremenom sve točnije uočavao. Za nj je već njen ulazak bio strašan. Tek što bi ušla, otrčala bi, ne gubeći vremena da zatvori vrata, ma kako inače pazila na to da svima uštedi pogled na Gregorovu sobu, otrčala ravno prozoru te ga užurbanom rukom naglo širom otvorila kao da se gotovo guši, a tada bi se, ma kako hladno bilo, neko vrijeme još zadržala kod prozora te duboko disala. Tom živošću i bukom ona bi dvaput na dan prestrašila Gregora; za sve to vrijeme drhtao bi on pod kanapetom, a ipak je vrlo dobro znao da bi ga ona sigurno rado toga poštedjela kada bi joj bilo samo moguće da se zadrži kraj zatvorenih prozora u sobi u kojoj je boravio Gregor.

Jednom, bit će da je prošlo već mjesec dana od Gregorova preobražaja te za sestru uistinu više nije postojao neki naročiti razlog da se čudi Gregorovu izgledu, ušla je malo ranije nego obično te zatekla Gregora gdje stoji nepomično, ustobočen kao strašilo, i gleda kroz prozor. Za Gregora to ne bi bilo neočekivano, da nije ušla, jer joj je svojim položajem smetao da odmah otvori prozor, ali ona ne samo da nije ušla već je i ustuknula i zatvorila vrata; neko strano lice moglo je čak pomisliti da je Gregor vrebao na nju i htio da je ugrize. Gregor se, naravno, odmah skrio pod kanape, ali je sve do podneva morao čekati da sestra ponovo dođe, a izgledala je mnogo nemirnija nego inače. Po tome je razabrao kako joj je njegov izgled nepodnošljiv i da će joj i ubuduće ostati nepodnošljiv te da će se, bez sumnje, morati jako savlađivati

da ne pobjegne ugledavši samo i mali dio njegova tijela koji je stršio ispod kanapeta. Da bi je poštedio i toga pogleda, nekog je dana na leđima — a trebalo mu je za to četiri sata — odnio plahtu na kanape i razastro je tako da je sada bio potpuno sakriven, tako da ga sestra, kada bi se i sagela, nije mogla vidjeti. Da ta plahta po njezinu mišljenju nije bila potrebna, ta ona bi je maknula, jer bijaše potpuno jasno da Gregor sigurno nije uživao u tome da se na taj način potpuno ogradi, no ona je pustila plahtu na mjestu, a Gregoru se, štaviše, činilo da je ulovio sestrin zahvalni pogled kada je jednom plahtu oprezno malko digao da se uvjeri kako je sestra primila tu novotariju.

Prvih četrnaest dana roditelji nisu smogli snage da uđu njemu u sobu, i on je često čuo kako odaju veliko priznanje sadašnjem sestrinom radu, dok su se dotada često na nju ljutili, jer im se pričinjala kao donekle nekorisna djevojka. No sada bi često oboje, i otac i majka, čekali pred Gregorovom sobom dok bi sestra tamo pospremala, i tek što bi izašla, morala je u tančine pričati kako unutra izgleda, kako se ovaj put vladao i, primjećuje li se, možda, kakvo malo poboljšanje. Majka je, uostalom, srazmjerno brzo željela posjetiti Gregora, ali otac i sestra su je isprva sprečavali u tome razumnim razlozima, koje je Gregor vrlo pažljivo slušao i u cijelosti odobravao. No kasnije su je silom morali zadržavati, a kada bi onda uzviknula: »Ta pustite me Gregoru, on je moj nesretni sin! Ne shvaćate li da ja moram ja k njemu?« tada bi Gregor pomislio kako bi, možda, ipak bilo dobro kada bi majka ušla u njegovu sobu, naravno ne svakog dana, ali barem jednom tjedno; ta ona se ipak u sve bolje razumijevala nego sestra, koja je usprkos svoj svojoj hrabrosti ipak bila samo dijete, te možda samo iz dječje lakomislenosti preuzela takvu tešku zadaću.

Ubrzo se ispunila Gregorova želja da vidi majku. Za dana se Gregor već iz obzira prema roditeljima nije htio pokazivati na prozoru, a na ono nekoliko četvornih metara poda također nije mogao daleko puzati, dok mu je mirno ležanje već i noću bilo teško; jelo ga uskoro više nije ni najmanje veselilo, i tako je kao razonodu poprimio naviku da gmiže uzduž i poprijeko po zidovima i stropu. Osobito je volio visiti o tavanici; bijaše to posve drugačije od ležanja na tlu; disao je slobodnije, tijelo mu se lako zibalo i u toj gotovo sretnoj rasijanosti u kojoj se Gregor tamo gore nalazio znalo se dogoditi da je na svoje vlastito iznenađenje pustio da padne i da se — pljas! — nađe na podu. No sada je, naravno, svoje tijelo imao već potpuno drugačije u vlasti nego prije, te se čak ni pri padu iz tolike visine ne bi ozlijedio. No, a sestra je odmah primijetila tu novu zabavu koju je Gregor za sebe pronašao — ta on bi i pri puzanju ovda-onda ostavljao prljave tragove — i tada je uvrtjela u glavu da Gregoru omogući

puzanje u šta izdašnijoj mjeri te da makne pokućstvo što ga je u tome ometalo, dakle prije svega ormar i pisaći stol. Ali nije bila kadra to sama učiniti; oca se nije usudila dozvati u pomoć; služavka joj sasvim sigurno ne bi bila pomogla, jer je ta otprilike šesnaestogodišnja djevojka, doduše, hrabro izdržala kod njih nakon otpuštanja bivše kuharice, ali je zamolila da joj se prizna povlastica da smije kuhinju držati zaključanom, te da je otvara samo na izričiti poziv, i tako sestri, dakle, nije ništa drugo preostalo doli da jednom za očeva izbivanja iz kuće pođe po majku. S uzvicima radosna uzbuđenja, majka je zaista došla, ali je zanijemjela pred Gregorovom sobom. Naravno da je sestra prvo pogledala je li u sobi sve u redu; tek onda je pustila majku ući. Gregor je na svu hitnju povukao plahtu još dublje i još jače je naborao, te je sve zbilja izgledalo samo kao slučajno preko kanapeta prebačena plahta. Gregor se i ovaj put okanio da uhodi ispod plahte; odrekao se da majku već ovaj put vidi, i već se zbog toga radovao da je, konačno, ipak došla. »Samo dođi, on se ne vidi«, reče sestra, i očito je majku vodila za ruku. Gregor je sada čuo kako su obje slabe žene stale odmicati stari ormar koji je, konačno, ipak bio težak, a kako je sestra uvijek tražila da obavlja teži dio posla, ne hajući za opomene majke koja se bojala da će kćerka prenapregnuti svoje sile. Trajalo je to vrlo dugo. Već nakon četvrt sata rada majka reče kako bi ipak bilo bolje da ostave ormar na svom mjestu, jer, prvo, odveć je težak, te one neće završiti posao prije očeva dolaska i s ormarom usred sobe zakrčit će Gregoru prolaz i, drugo, kako ipak nije posve sigurno hoće li s udaljivanjem pokućstva Gregoru učiniti neku uslugu. Njoj se čini taman suprotno; od pogleda na prazni zid, naprosto ju je srce boljelo; a zašto ne bi i Gregor osjećao to isto, budući da se već odavna bio privikao na taj namještaj u sobi te bi se u praznoj sobi osjećao napušten. »A nije li onda to baš tako«, završi majka tihim glasom, kao što je uopće samo šaputala kao da želi spriječiti da Gregor, za kojega nije točno ni znala gdje je, čuje samo i zvuk njena glasa, jer da riječi nije mogao razumjeti, o tome bijaše uvjerena, »a nije li, onda baš tako kao da odstranjivanjem pokućstva pokazujemo da napuštamo svaku nadu u poboljšanje te da ga bezobzirno prepuštamo samome sebi? Mislim da će biti najbolje ako sobu ostavimo u istom stanju u kojem je i prije bila, da bi Gregor, kada nam se opet vrati, našao sve nepromijenjeno, i to lakše zaboravio sve što se za to vrijeme desilo.«

Slušajući te majčine riječi, Gregor spozna kako je nedostatak svakog neposrednog kontakta s ljudima, a spojen s jednoličnošću života usred obitelji, morao u toku ova dva mjeseca pomutiti njegov razum, jer drugačije nije mogao sebi objasniti da je ozbiljno mogao željeti da mu isprazne sobu. Bi li zaista volio da mu se topla soba,

udobno namještena baštinjenim pokućstvom, prometne u spilju, u kojoj bi, doduše, onda po miloj volji mogao puziti u svim pravcima, ali bi istovremeno brzo i potpuno zaboravio svoju ljudsku prošlost? Ta već sada nije bio daleko od toga zaborava, i samo je živnuo čuvši majčin glas što ga već tako dugo nije slušao. Neka se ništa ne iznese iz sobe; sve je trebalo ostati; nije mogao da se odrekne korisnog utjecaja namještaja na svoje stanje; a bude li ga namještaj smetao da besmisleno gmiže unaokolo, to onda neće biti nikakva šteta, već velika prednost.

No sestra je, na žalost, bila drugog mišljenja; ona se doduše, ne potpuno neopravdano, navikla da u povodu razgovora o stvarima što su se odnosile na Gregora nastupa kao posebni stručnjak, pa je i sada majčin savjet bio sestri dovoljan razlog da ustraje ne samo pri zahtjevu da ormar i pisaći stol iznesu iz sobe, a samo je u prvi mah na to pomišljala, već također da se iznese i sav drugi namještaj. Ali, dakako, nije to činila samo iz dječjeg prkosa i samopouzdanja što ga je u posljednje vrijeme tako teško stekla; ona je uistinu primijetila da je Gregoru bilo potrebno mnogo prostora za puzanje, a da se namještaj, koliko se moglo razabrati, uopće ne koristi. No možda je tu djelovala i sentimentalnost djevojke njenih godina, sentimentalnost što u svakoj prilici traži svoje zadovoljenje, a od koje se Greta sada dala zavesti da Gregorov položaj zamisli još strašnijim, da bi onda još više mogla za nj učiniti. Jer u prostoriju u kojoj bi Gregor sam vladao golim zidovima nitko se osim Grete nikada ne bi sâm usudio ući.

I zato nije dopuštala da je od njene odluke odvrati majka, koja je kanda i u ovoj sobi bila nesigurna od silne uznemirenosti, te je uskoro zanijemjela i sestri iz petnih žila pomagala da se ormar iznese. Pa, bez ormara je Gregor za nevolju još mogao biti, ali već stol, taj je morao ostati. I tek što su žene, zadihane i priljubljene uz ormar, ostavile sobu, Gregor je već pružio glavu ispod kanapeta da bi vidio kako bi se oprezno i što obzirnije u to umiješao. Ali, na nesreću, prva se vratila upravo majka, dok je Greta u susjednoj sobi objema rukama pridržavala ormar njišući ga amo-tamo, a da ga, razumije se, nije mogla pomaknuti s mjesta. Ali majka nije bila vična da gleda Gregora, mogla bi se razboljeti od njegova izgleda, i zato je Gregor u trku natraške šmugnuo pod drugi kraj kanapeta, no više nije mogao spriječiti da plahta sprijeda malko ne zalepršа. To je majci bilo dovoljno upozorenje. Ona se ustoboči, malko se smiri, a onda se vrati Greti.

Premda je Gregor bez prestanka sebi govorio da se baš ništa neobična ne događa, već da premještaju samo nekoliko komada namještaja, ipak je, kako je uskoro morao

priznati, to šetkanje obiju žena, njihovo kratko dovikivanje, struganje namještaja po podu, djelovalo na nj poput buka i gungula što se dižu sa sviju strana, i on je morao, ma kako jako uvlačio glavu, privlačio noge k sebi i tijelo pritiskao sve do poda, neminovno sebi reći kako sve to neće dugo izdržati. One su mu ispražnjavale sobu; uzimale mu sve što mu je bilo drago; ormar u kojemu bijaše pila za rezbarenje i drugi alat već su bile iznijele; sada su micale pisaći stol koji bijaše čvrsto usađen u pod, za kojim je kao đak trgovačke akademije, kao učenik građanske, pa čak i osnovne škole pisao svoje zadaće — te uistinu nije više imao vremena ispitati dobre namjere tih dviju žena, za koje je, uostalom, gotovo i zaboravio da postoje, jer od premorenosti radile su već šutke, te se samo još čulo teško trapanje njihovih nogu.

I tako on sune naprijed — žene su se upravo naslanjale o pisaći stol u susjednoj sobi da malko predahnu — četiri puta promijeni smjer trčanja, zaista nije znao što bi najprije trebalo spasiti; tada ugleda na već ogoljelom zidu gdje upadljivo visi slika neke dame, ogrnute u samo krzno, i žurno pohita gore i priljubi se za staklo koje ga je držalo i godilo njegovu uzavrelom trbuhu. Barem ovu sliku, koju je Gregor sasvim zakrio, sada sigurno nitko neće uzeti. Iskrivio je vrat prema vratima sobe za dnevni boravak da bi promatrao žene kada se budu vraćale.

Nisu sebi priuštile veći odmor te su se već vraćale; Greta je obavila ruku oko majke i gotovo ju nosila. »No, što ćemo sada uzeti?« upita Greta i pogleda oko sebe. Tada se sukobiše njeni pogledi s pogledom Gregora, koji je visio na zidu. Bit će da je samo zbog nazočnosti majke zadržala prisebnost, sagne se k majčinom licu da bi je spriječila da se osvrne, te reče, doduše drhteći i nepromišljeno: »Hajde, ne bismo li se radije načas vratile u sobu za dnevni boravak?« Gregoru je Gretina namjera bila jasna: htjela je majku odvesti na sigurno mjesto i onda njega otjerati sa zida. No, pa neka samo pokuša kad baš hoće! On je sjedio na svojoj slici i neće dopustiti da mu je otmu. Radije će Greti skočiti u lice.

Ali sada su Gretine riječi još jače uznemirile majku, stala je u stranu, ugledala golemu mrku mrlju na cvjetičastoj tapeti te još prije nego što joj je doprlo do svijesti da je to što vidi zapravo Gregor, promuklim glasom uzviknula: »Ah, bože, ah, bože!« i onda raširenih ruku, kao da od svega odustaje, pade na kanape te se više nije micala. »Ti, Gregore!« usklikne sestra, uzdignute pesnice i prodornim pogledom. To su nakon preobražaja bile prve riječi kojima ga je neposredno oslovila. Otrčala je u susjednu sobu po neku mirisnu vodicu, pomoću koje bi majku mogla opet dozvati k svijesti; Gregor također htjede pomoći — bilo je još vremena da spasi sliku; no on je

bio čvrsto prilijepljen uza staklo te ga se moralo otrgnuti silom; onda je i on otrčao u susjednu sobu, kao da može sestru posavjetovati, kao u prijašnja vremena; no potom je bio primoran bespomoćno stajati iza nje; i dok je ona prevrtala različite bočice, još ju je i prestrašio kada se okrenula; jedna bočica pade na tle i razbije se; jedna krhotina ozlijedi Gregorovo lice, oko njega je razlijevala neka ljekarija oštra mirisa; ne zadržavajući se više, Greta sada zgrabi nekoliko bočica, onoliko koliko je mogla držati u rukama te potrča s njima u sobu k majci; vrata je zalupila nogom. Gregor je sada bio odvojen od majke koja se, možda, njegovom krivnjom, sada nalazila u smrtnoj opasnosti; vrata nije smio otvoriti, ako nije želio prestrašiti i otjerati sestru, koja je morala ostati uz majku; tako nije mogao ništa drugo nego čekati; i, obuzet samopredbacivanjem i brigom, počeo je gmizati, puzeći preko svega: preko zidova, namještaja i stropa, te u svom očaju, kada se već čitava soba počela oko njega okretati, pade nasred velikog stola.

Prošlo je malo vremena; Gregor ležaše sav klonuo, unaokolo je sve bilo tiho, a možda je to bio dobar znak. Uto je zazvonilo. Djevojka je, naravno, bila zaključana u svojoj kuhinji, pa je prema tome Greta morala poći otvoriti. Bijaše to otac; Gretin izgled bit će da mu je odao sve. Greta odgovaraše prigušenim glasom; očito priljubivši lice uz očeve grudi: »Majka se onesvijestila, no sada joj je već bolje. Gregor je pobjegao.« »Pa to sam i očekivao«, reče otac, »ta ja sam vam to vazda govorio, ali vi ženske glave nećete slušati.« Gregoru bijaše jasno da je otac loše protumačio Gretino odveć kratko objašnjenje te predmnijevao da je Gregor počinio neko nasilje. Zato je Gregor sada morao pokušati umiriti oca, jer da mu sve objasni, za to nije imao ni vremena ni mogućnosti. I zato pobježe do vrata svoje sobe te se priljubi uz njih, tako da bi otac odmah pri ulasku iz predsoblja mogao vidjeti kako Gregor ima najbolju namjeru da se odmah vrati u svoju sobu te da nije potrebno silom ga otjerati natrag i da samo moraju otvoriti vrata, te će on smjesta nestati.

No otac nije bio raspoložen da primijeti takve finese; »Ah!« usklikne već ulazeći, i to glasom kao da je bijesan i razdragan u isti mah. Gregor makne glavu s vrata, te je digne gledajući oca. On doista nije zamišljao oca ovakvog kakav je sada stajao pred njim; u posljednje je vrijeme, doduše, uslijed gmizanja na onaj posebni način, zanemarivao da, kao prije, brine o onome što se u sobi događalo, te je, zapravo, morao biti spreman na to da će naići na izmijenjene prilike. No ipak, ipak, je li to još bio isti otac? Isti čovjek koji je, nekoć, umoran, ležao utonuo u postelju kada bi se Gregor spremao na poslovno putovanje; koji ga je ranije dočekivao u naslonjaču, zaogrnut

kućnim ogrtačem; koji uopće nije bio sposoban ustati, te samo u znak radosti širio ruke, koji je pri rijetkim zajedničkim šetnjama u neke nedjelje u godini i o najvećim praznicima hodao između Gregora i majke, što su ionako išli vrlo polagano — a on još polaganije — umotan u staru kabanicu, te se kretao uvijek oprezno, pipajući palicom tapkao naprijed i, kada bi htio nešto reći, gotovo je uvijek zastao i povukao svoje pratioce bliže k sebi? No sada se držao sasvim uspravno, obučen u zategnutu plavu uniformu sa zlatnim pucetima, kakvu nose bankovni podvornici; nad visokim tvrdim okovratnikom kaputa širio mu se krupan podvoljak; ispod čupavih obrva sijevao je oštar i pažljiv pogled crnih očiju; inače razbarušena kosa bila je vrlo pomnjivo začešljana u blistavu frizuru sa razdjeljkom. Snažnim zamahom bacio je kapu, na kojoj bijaše utkan zlatan monogram, vjerojatno nekakve banke, u velikom luku na kanape te pošao, zabacujući skutove svoje dugačke uniforme, s rukama u džepovima hlača, ozlojeđena lica, prema Gregoru. Bit će da ni sam nije znao što hoće; ipak je noge dizao neobično visoko, i Gregor se čudio divovskoj veličini njegovih potplata. Ali Gregor se pri tome nije zaustavljao; ta već je od prvog dana svoga novog života znao kako otac smatra da je prema njemu samo najveća strogost na mjestu. I stoga je trčao ispred oca, zastajkivao kada bi otac zastao, te odmah zatim ponovo trčao naprijed kada bi se otac samo pomakao s mjesta. Tako su nekoliko puta obigrali sobu, a da se ništa značajna nije desilo; štaviše, sve to uslijed sporog tempa i nije bilo nalik na proganjanje. Zato je i Gregor zasada ostao na podu, pogotovu zato što se bojao da bi otac njegov bijeg po zidovima ili po stropu mogao smatrati za neku posebnu pakost. Gregor je, doduše, morao sebi priznati da čak ni ovo trčanje neće moći dugo izdržati, jer dok bi otac učinio jedan korak, on je morao izvoditi bezbroj kretanja. Već se pojavila zadihanost, a ni prije nije imao posve zdrava pluća u koja se mogao pouzdati. I dok se tako gegao i teturao da bi skupio sve snage za trk, jedva otvorenih očiju, a u svojoj tuposti nije ni pomišljao na neki drugi spas osim trčanjem; a kada je gotovo već zaboravio da se može penjati i po zidovima, što su, istina, bili zabarikadirani pomno izrezbarenim namještajem s mnogo šiljaka i zubaca — tada proletje nešto olako bačeno, pade tik uz njega te se kotrljaše pred njim. Bijaše to jabuka, a čas zatim poletje i druga; Gregor se od straha ukoči; ne bi koristilo da nastavi trčati, jer otac je odlučio da ga bombardira. Napunio je džepove jabukama iz zdjele za voće na kredencu te je, isprva ne nišaneći točno, bacao jabuku za jabukom. Te male crvene jabuke kotrljale su se kao elektrizirane po podu te se sudarale. Slabo bačena jabuka okrzne Gregorova leđa ali se odbije od njih, a da ga nije ozlijedila. No jabuka koja je odmah za njom hitnuta na nj naprosto mu se zarine u leđa; Gregor se htjede odvući

dalje, kao da bi se neočekivana, nepojmljiva bol mogla stišati ako promijeni mjesto; ali se osjećao kao prikovan pa se ispružio s potpuno poremećenim čulima. Samo je s posljednjim pogledom još vidio kako se naglo otvoriše vrata njegove sobe, a ispred sestre koja je vikala, istrčala majka u košulji, jer sestra joj bijaše skinula haljinu da bi joj, dok je ležala u nesvjestici, olakšala disanje, i kako je majka potom trčala prema ocu, dok su joj slabo vezane suknje jedna za drugom klizile na tle, i kako je, spotičući se o te suknje, navalila na oca i, zagrlivši ga i potpuno srastavši s njim — ali sada je Gregora već izdao vid — i, s rukama obgrlivši očev potiljak, tražila da poštedi Gregorov život.

III

Teška Gregorova rana, od koje je patio više od mjesec dana — jabuka je, kako se nitko nije usudio da je odstrani — ostala zarivena u tijelo kao vidljiva uspomena — čak je i oca kanda podsjetila da je Gregor, usprkos svom sadašnjem tužnom i gadnom obliku član obitelji, s kojim se ne smije postupati kao s neprijateljem, već da obiteljska dužnost zahtijeva da odvratnost prema njemu uguši i da mu je trpjeti i samo trpjeti.

I premda je sada Gregor zbog svoje rane zauvijek izgubio mnogo od svoje pokretljivosti te mu, povremeno, trebalo, kao starom invalidu nekoliko beskonačnih dugih minuta da prijeđe preko sobe — na puzanje uvis više nije mogao ni pomisliti — on je za to pogoršanje svojega stanja dobio, kako je mislio, posve dovoljnu naknadu time što su sada s večeri uvijek otvarali vrata sobe za dnevni boravak — koju je već sat-dva prije toga oštro promatrao — te je ležeći u mraku svoje sobe, a nevidljiv iz susjedne sobe, mogao vidjeti čitavu obitelj za osvijetljenim stolom i, tako reći sa sveopćim odobrenjem, slušati što govore, što je, dakle, bilo potpuno drugačije negoli prije.

Razumije se da to više nisu bili oni živahni razgovori od nekoć, na koje je Gregor u malim hotelskim sobama pomišljao s izvjesnom čežnjom, kada bi se, posustao, morao svaliti u vlažnu postelju. Sada bi obično svi bili vrlo tihi. Otac bi ubrzo nakon večeri zaspao u svom naslonjaču; majka i sestra bi jedna drugu opominjale da budu

tihe; majka je, duboko sagnuta pod svjetiljkom, šivala fino rublje za neki dućan s pomodnom robom; sestra, koja je primila mjesto prodavačice, učila je uvečer stenografiju i francuski da bi jednom, možda, dobila bolje namještenje. Ponekad bi se otac probudio i, kao da uopće nije svjestan da je drijemao, rekao majci: »Kako dugo večeras opet šiješ!« te bi odmah ponovo zaspao, dok bi se majka i sestra jedna drugoj umorno smiješile.

Otac se s izvjesnom tvrdoglavošću opirao da čak i kod kuće skine službenu uniformu, i dok je kućni ogrtač nekorisno visio na klinčanici, on bi potpuno obučen drijemao na svojem mjestu, kao da je svakog trenutka spreman za službu te i ovdje čeka da čuje glas pretpostavljenog. Zato je uniforma, koja već od samog početka nije bila posve nova, gubila od svoje čistoće, usprkos svoj majčinoj i sestrinoj brižnosti, i Gregor bi gotovo čitavu bogovetnu večer gledao u ovo odijelo prepuno mrlja sa vazda očišćenim zlatnim pucetima, u kojoj je stari čovjek vrlo neudobno ali ipak mirno spavao.

Tek što bi sat otkucao deset, majka se trudila da oca blagim nagovaranjem probudi te da ga onda uvjeri kako je vrijeme da legne u postelju, jer to ionako nije pravo spavanje, koje je ocu, koji se u šest dizao, bilo prijeko potrebno. Ali u tvrdoglavosti koja ga je obuzela otkako je bio podvornik, uvijek je uporno tražio da ostane za stolom, premda bi redovito zaspao, a i onda se samo s najvećom mukom dao natjerati da stoliću zamijeni krevetom. Ma kako majka i sestra u takvoj prilici na nj navaljivale kratkim opomenama, on bi po četvrt sata polako vrtio glavom, držao oči sklopljene te ne bi ustajao. Majka bi ga potezala za rukav, sestra mu tepala na uho da bi pomogla majci, ali kod oca to nije upalilo. On bi samo još dublje tonuo u naslonjač. Tek kada bi ga žene primile pod miške, pogledao bi naizmjence na majku i sestru te običavao reći: »I to ti je život. Je li to spokojstvo u starim danima?« I naslonjen na obje žene, on bi polako i s mnogo natezanja, kao da je to za nj samoga najveći teret i pokora, dopustio da ga žene odvedu do vrata, a odonud bi samostalno pošao dalje, dok bi majka brže-bolje bacila svoje šiće, a sestra hitnula pero, da bi potrčale za ocem i dalje mu pomagale, ako bi se za to ukazala potreba.

Tko je u toj od rada iscrpenoj i premorenoj obitelji imao vremena da se brine za Gregora više nego što je bezuvjetno bilo potrebno? U kućanstvu se sve više štedjelo; djevojku su sada ipak otpustili; grdosija od dvorkinje, sva koščata, bijele kose što joj lepršala oko glave, dolazila bi jutrom i uvečer da obavi najgrublje poslove; sve drugo obavljala je majka uza svoje neprestano šivenje. Čak se događalo i to da su prodavali

različite komade porodičnog nakita, što su majka i sestra prije, presretne, nosile na zabavama i svečanostima, kako bi Gregor to uvečer doznavao iz općeg razgovora o postignutim cijenama. No najviše bi se uvijek jadali kako prema sadašnjim prilikama i odveć veliki stan ne mogu napustiti, jer se nije moglo ni pomisliti kako da presele Gregora. No Gregor je, dakako, uviđao da to nije bilo samo iz obzira prema njemu što je sprečavalo selidbu, jer njega bi, dakako, lako prenijeli u kakvom zgodnom sanduku s nekoliko rupa za zrak; to što je, uglavnom, odvraćalo obitelj od selidbe, to su prije svega bile posvemašnja beznadnost i pomisao na to da ih je snašla nesreća kao nikoga drugog u čitavom njihovu krugu rođaka i znanaca. To što je svijet tražio od siromašnih ljudi, oni su činili do krajnjih granica; otac je malim bankovnim činovnicima donosio doručak, majka se žrtvovala za rublje stranih ljudi, sestra je na zahtjev mušterija za tezgom trčala amo-tamo, ali za još više nisu dostajale snage obitelji. A rana u leđima ponovo bi počela Gregora boljeti, kada bi se majka i sestra vratile, pošto su oca smjestile u postelju, puštale bi svoj posao neobavljen, primaknuvši se jedna drugoj i sjedeći, gotovo obraz uz obraz; a kada bi majka potom pokazujući na Gregorovu sobu, rekla: »Greto, zatvori ona vrata«, te kada bi Gregor onda opet bio u mraku, dok bi u pokrajnjoj prostoriji žene plakale, te im se suze miješale, ili čak bez suza buljile u stol.

Dane i noći provodio je Gregor gotovo bez ikakva sna. Gdjekad bi pomislio da pri sljedećem otvaranju vrata preuzme obiteljske stvari u svoje ruke, sasvim kao prije; u njegovim se mislima opet, nakon dugo vremena pojavljivali šef i prokurist, trgovački pomoćnici i šegrti, onaj tako tupoglavi sluga, dva-tri prijatelja iz drugih tvrtki, neka sobarica u palanačkom svratištu, drago, letimično sjećanje, jedna blagajnica iz kitničarskog dućana — kojoj je ozbiljno, ali odveć dugo udvarao — svi su se oni javljali ispomiješani sa strancima ili već zaboravljenim osobama, ali mjesto da njemu i njegovoj obitelji pomognu, svi su bili nepristupačni, i njemu je bilo drago kada bi opet nestali. A zatim opet ne bi osjećao ni najmanje volje da tu pomaže svojoj obitelji, prožimao bi ga samo bijes što su loše postupali s njim, i premda nije mogao ništa zamisliti na što bi imao apetita, ipak bi snovao o tome kako da dopre u smočnicu, da tamo uzme od onoga što mu pripada, iako ne bi bio gladan. Ne razmišljajući više o tome čime bi se Gregoru naročito moglo ugoditi, sestra bi u hitnji gurnula nogom bilo kakvo jelo u Gregorovu sobu, prije nego što bi ujutro i u podne otrčala u dućan, da bi ga navečer, ne mareći za to je li on već okusio jelo ili je — kako bi najčešće bilo — ostalo još sasvim netaknuto, odstranila jednim zamahom metle. Uređivanje sobe, što je sada vazda uvečer obavljala, uopće se ne bi dalo brže svršiti. Tragovi

prljavštine vukli su se prugasto duž zidova, tu i tamo ležale su gomilice prašine i nečistoće. U prvo vrijeme bi se Gregor pri sestrinom dolasku postavljao u naročito uočljive uglove, da bi joj tim položajem pokazao svoje negodovanje. Ali nesumnjivo je ondje mogao ostati nedjelje i nedjelje a da se sestra ne bi popravila; ta ona je, baš kao i on, primjećivala prljavštinu, no naprosto je odlučila da je ne briše. Pri tom je bdjela s nekom za nju sasvim novom osjetljivošću, koja je uopće spopala cijelu obitelj, nad time da čišćenje Gregorove sobe bude njoj prepušteno. Jednom je majka podvrgla Gregorovu sobu velikom čišćenju koje joj je uspjelo tek nakon upotrebe nekoliko čabrova vode — ta silna vlaga je, doduše, vrijeđala i Gregora koji je, ispružen, ogorčen i nepomičan ležao na kanapetu — ali kazna za majku nije izostala. Jer čim je uvečer primijetila promjenu u Gregorovoj sobi, sestra je, silno uvrijeđena, otrčala u sobu za dnevni boravak i, usprkos tome što je majka preklinjući dizala ruke, briznula u grčevit plač, što su ga roditelji — otac je dakako usplahireno skočio sa naslonjača — isprva začuđeni i bespomoćni promatrali; dok se i oni nisu počeli uzrujavati; otac je zdesna predbacivao majci što nije sestri prepustila čišćenje Gregorove sobe, slijeva, pak, na sestru vikao da više nikada neće smjeti čistiti Gregorovu sobu; dok se majka mučila da oca, koji je od uzbuđenja bio van sebe, odvuče u spavaću sobu, a sestra je, tresući se od jecanja, svojim malim pesnicama udarala po stolu, Gregor je glasno siktao od bijesa što nikome nije dolazilo na pamet zatvoriti vrata i njega poštedjeti toga prizora i takve galame.

No čak kada je sestri, iscrpljenoj od posla u dućanu, dojadilo da se, kao prije, brine za Gregora, majka je još nipošto nije morala zamijeniti te ne bi bilo potrebno da zanemare Gregora. Jer sada je tu bila i dvorkinja. Ta stara udovica, koja je, zahvaljujući snažnoj koščatoj strukturi, u životu sigurno i ono najteže već preturila preko glave, nije osjećala neku pravu odvratnost prema Gregoru. A mada uopće nije bila radoznala, jednom je slučajno otvorila vrata Gregorove sobe te spazivši njega, koji je, sav iznenađen, počeo juriti amo-tamo premda ga nitko nije progonio, zastala zapanjena, sklopivši ruke u krilu. Otada ne bi propuštala da jutrom i uvečer malko odškrine vrata i proviri u sobu. Isprva ga je i dozivala k sebi riječima koje je valjda smatrala ljubaznim, kao »De, dođi malko k meni, stari govnovalju!« ili »Pogledajte samo ovog starog govnovalja!« Na takvo oslovljavanje Gregor uopće nije odgovarao, već je ostajao nepomično ležati na svojemu mjestu, kao da se vrata uopće nisu otvorila. Kada bi toj staroj dvorkinji radije bili zapovjedili da njegovu sobu svaki dan očisti, mjesto da je puste da ga, kad god joj se prohtije, bez ikakve koristi uznemirava! Jedanput u rano jutro — jaka je kiša, možda već predznak proljeća na pomolu —

snažno udarala o prozore — bijaše Gregor, kada je dvorkinja počela da se okomljuje na nj, toliko ogorčen da se, doduše sporo i iznemoglo, pokrenuo kao da će na nju nasrnuti. No dvorkinja, daleko od toga da se uplaši, samo dohvati i visoko diže stolicu što se nalazila blizu vrata, i dok je širom razjapljenih usta tako stajala, jasno se odražavala njena namjera da ih zatvori tek onda kada stolica u njenoj ruci tresne po Gregorovim leđima. »Nećeš, dakle, dalje?« upita, pošto se Gregor opet okrenuo, te vrati stolicu mirno u kut.

Sada Gregor gotovo ništa više nije jeo. Samo kada bi slučajno prošao kraj pripremljenog jela uzeo bi zalogaj u usta kao da se želi igrati, držao ga u ustima sate i sate, te ga zatim obično ispljunuo. Isprva je mislio da ga tuga zbog jadnog stanja u kojemu se nalazi njegova soba odvraća od jela, no upravo se s tim promjenama u sobi vrlo brzo pomirio. Bijahu se navikli da u tu sobu potrpaju stvari koje se nigdje drugdje ne bi dale smjestiti, a takvih je bilo mnogo, jer su jednu sobu svoga stana iznajmili trojici stanara. Ta ozbiljna gospoda — sva trojica su bila bradata, kako je Gregor jednom ustanovio gledajući kroz pukotinu u vratima — bila su vrlo pedantna, da je to bilo već neugodno, i to ne samo u svojoj sobi već, budući da su se ovdje nastanili, i u cijelom kućanstvu, dakle naročito u kuhinji. Nepotrebne, a pogotovu prljave tričarije nisu trpjeli. Osim toga, veći dio namještaja su sami donijeli. Iz toga razloga su mnoge stvari, koje se, istina, ne bi dale prodati, ali ih također nisu htjeli baciti, postale suvišne. Sve su to selili u Gregorovu sobu. Isto tako i sanduk s pepelom i kantu za smeće iz kuhinje. Sve što bi god načas postalo neupotrebljivo, dvorkinja bi, kojoj se vazda vrlo žurilo, naprosto hitnula u Gregorovu sobu; na svu sreću, Gregor bi obično vidio sam taj predmet i ruku koja ga je držala. Dvorkinja je, možda, imala namjeru da u pogodnoj prilici sve predmete opet iznese ili pak, da ih sve zajedno najednom izbaci, ali su, zapravo, ostali ležati ondje gdje su prvi put bile bačeni, da Gregor nije počeo bauljati kroz svu tu starudiju i stavio je u pokret, najprije iz nužde, jer inače nije imao nikakva slobodna prostora za puzanje, no poslije sa sve većim zadovoljstvom, premda se nakon takvih putešestvija, nasmrt umoran i tužan, sate i sate nije micao.

Kako su stanari katkada i večeravali kod kuće u zajedničkoj sobi za dnevni boravak, vrata te sobe ostala su za mnogih večeri zatvorena, no Gregor se vrlo lako pomirio s tim otvaranjem vrata, jer su za mnogih večeri bila otvorena, a da se time nije koristio, već je, a da to obitelj ne bi ni primijetila, ležao u najmračnijem uglu svoje sobe. No jednom je dvorkinja ostavila odškrinuta vrata što vode u njegovu sobu; a

ostala su tako otvorena i onda kada su stanari došli i upalili svjetlo. Sjeli su uvrh za stol, gdje su prije otac, majka i Gregor jeli, rastvorili ubruse te dohvatili noževe i viljuške. Odmah se na vratima pojavila majka sa zdjelom mesa, a tik za njom sestra sa zdjelom razom punom krumpira. S jela se dizala gusta para. Stanari se sagnuše nad zdjele stavljene pred njih, kao da ih žele prije nego što otpočnu jesti, ispitati; i zbilja je onaj koji je sjedio u sredini te su ga druga dvojica kanda smatrala autoritetom, razrezao jedan komad još u zdjeli, očigledno s namjerom da bi ustanovio je li dovoljno meko i ne treba li ga, možda, poslati natrag u kuhinju. Bio je zadovoljan, a majka i sestra, koje su napeto promatrale što radi, počele se, kao da im je odlanulo, smiješiti.

Sama obitelj jela je u kuhinji. Ipak je otac, prije nego što je pošao u kuhinju, ušao u tu sobu te bi, uz jedan jedini naklon, s kapom u ruci, prošetao oko stola. Svi su se stanari digli i progunđali nešto u brade. Pošto su ostali sami, jeli su gotovo u savršenoj šutnji. Gregoru se činilo čudno da se iz zbrke svakakvih šumova što nastaju pri jelu bez prestanka najjasnije čulo žvakanje zubiju, kao da su time htjeli Gregoru pokazati da su za jedenje potrebni zubi i kako se ni s najljepšim bezubim čeljustima ne može ništa učiniti. 'Ta ja imam apetita?' pomisli Gregor zabrinuto, 'ali ne za ove stvari. Kako li se ti stanari dobro hrane, a ja pogiboh od gladi!'

Upravo te večeri — Gregor se nije sjećao da je za sve to vrijeme čuo zvuke violine — oni su zazvučali iz kuhinje. Stanari su već završili večeru, onaj u sredini izvukao je novine, onoj drugoj dvojici dao svakome po jedan list, i sada su, zavalivši se u stolice, čitali i pušili. Kada je violina počela svirati, oni posluhnuše, digoše se i pođoše na prstima do vrata predsoblja, gdje su, zbijeni jedan uz drugoga, zastali. Mora da su ih čuli iz kuhinje, jer otac povika: »Je li gospodi, možda, smeta sviranje? Možemo odmah prestati.« »Naprotiv«, reče onaj gospodin iz sredine, »ne bi li gospođica mogla doći k nama i svirati u sobi, ta ovdje je mnogo udobnije i prijatnije!« »O, molim lijepo«, usklikne otac kao da je on svirač. Gospoda se vratiše u sobu i čekahu. Uskoro dođe otac sa stalkom za note, za njim majka s notama i sestra s violinom. Sestra je mirno pripremala sve potrebno za sviranje; roditelji koji prije nisu nikada iznajmljivali sobe, te su zato pretjerivali u učtivosti, nisu se ni usudili sjesti na vlastite stolice; otac se oslonio na vrata, desnu ruku ugurao između dva puceta zakopčane livreje;[4] no majci je jedan od gospode ponudio stolicu, i ona je sjedila, budući da ju je ostavila gdje ju je gospodin slučajno bio postavio, po strani u jednom uglu.

Sestra poče svirati; otac i majka su, svako sa svoje strane, pažljivo pratili kretnje nje-

nih ruku. Privučen svirkom, Gregor se odvažio da se malko približi te je glavom dopro već u sobu za dnevni boravak. Jedva da se čudio što je u posljednje vrijeme uzimao tako malo obzira na druge; prije se ponosio tom svojom obzirnošću. A upravo je sada imao mnogo više razloga da se krije, jer zbog prašine što je posvuda ležala po njegovoj sobi i zaprhnula pri najmanjim kretnjama, bio je i on sav pokriven prašinom; na leđima i bokovima vukao je sa sobom konac, kose, ostatke jela; njegova ravnodušnost prema svemu bila je tako velika, a da ne bi, kao prije, po nekoliko puta na dan, polegao na leđa i čistio se, trljajući se na sagu. No usprkos tome stanju, nije se nimalo ustručavao malko se pomaknuti naprijed po besprijekorno čistim podnicama sobe za dnevni boravak.

Doduše, nitko nije na nj obraćao pažnju. Obitelj bijaše potpuno zaokupljena svirkom violine, stanari, naprotiv, koji su se isprva, s rukama u džepovima hlača, postavili odveć blizu sestrinu stalku za note, tako da su svi mogli gledati u note, što je sestru moralo smetati, ubrzo se su, pognute glave, i razgovarajući poluglasno, povukli do prozora, gdje su i ostali, dok ih je otac zabrinuto promatrao. Sada se doista i odveć jasno vidjelo da su se prevarili u svojoj pretpostavci da će slušati lijepo ili zabavno sviranje na violini, da im je cijela ta izvedba već do grla te samo još iz učtivosti dopuštaju da ih se ometa u njihovu miru. Osobito po načinu kako su na usta i kroz nozdrve otpuhivali dimove od cigare, moglo se zaključiti da su vrlo nervozni. Pa ipak, sestra je tako lijepo svirala. Lice joj bilo nagnuto u stranu, pogled joj pažljivo i tužno prelazio po redovima nota. Gregor otpuza još malko naprijed, držeći glavu tik uz pod da bi, ako bi to bilo moguće, sreo njen pogled. Je li on bio životinja kada ga je muzika toliko uzbuđivala? Bilo mu je kao da mu se pokazuje put do nepoznate hrane za kojom je tako čeznuo. Odlučio je da prodre sve do sestre, da je povuče za suknju te da joj tako natukne neka radije dođe sa svojom violinom u njegovu sobu, jer ovdje nitko ne cijeni njeno sviranje onoliko koliko bi ga on cijenio. On da je više neće puštati iz svoje sobe dokle god bude živio; sada mu je njegov zastrašujući izgled po prvi put imao koristiti; nalazit će se istovremeno na svim vratima svoje sobe i frktat će na sve napadače; a sestra neće ostati kod njega na silu, već od svoje volje; sjedit će uz njega na kanapetu, nagnuti uho k njemu, a on će joj onda povjeriti kako je imao čvrstu nakanu da je pošalje u konzervatorij, i da bi to, da mu se nije desila ova nesreća, prošlog Božića — a Božić je posigurno već prošao? — svima rekao, ne mareći ni za kakve prigovore. Na tu izjavu sestra bi od ganuća briznula u plač, a Gregor bi se uspravio sve do njena ramena i poljubio u vrat koji ona, otkako je radila u dućanu, nije omatala nikakvim vrpcama ili okovratnikom.

»Gospodine Samsa!« dovikne onaj gospodin iz sredine ocu i pokaže, ne gubeći nijedne riječi, kažiprstom na Gregora koji se polako pomicao naprijed. Violina umuknu, onaj stanar iz sredine najprije se, vrteći glavom, osmjehnu svojim prijateljima te onda opet pogleda Gregora. Činilo se da je ocu kanda važnije da, umjesto da potjera Gregora, najprije umiri stanare, premda ovi uopće nisu bili uzbuđeni te ih je Gregor kanda više zabavljao od svirke violine. Poletio je k njima, te ih raskriljenim rukama nastojao ugurati u njihovu sobu da im u isti mah svojim tijelom onemogući da gledaju Gregora. Sada se, zaista, malko naljutiše, više se ne može reći da li zbog očeva vladanja ili zbog spoznaje koja im je sada sinula, što su, i ne znajući, imali takva susjeda kao što je Gregor. Tražili su od oca neko objašnjenje, pa su sada i oni dizali ruke, nemirno čupkali brade te samo polako uzmicali prema svojoj sobi. Međutim je sestra savladala onu izgubljenost u koju bijaše pala nakon naglo prekinutog sviranja, te se, pošto je neko vrijeme u nehajno opuštenim rukama držala violinu i gudalo, i dalje gledala u note kao da još uvijek svira, mahom prenula, položila glazbalo majci u krilo, koja je gušeći se i s najvećim naporom dašćući, još svejednako sjedila na svojoj stolici, te otrčala u susjednu sobu, kojoj su se stanari, dok ih je otac gurao, sve brže približavali. Vidjelo se kako pod vještim sestrinim rukama pokrivači i jastuci u krevetima lete uvis te se vraćaju na svoje mjesto. Još prije nego što su gospoda stigla u sobu, ona je završila s namještanjem posteljine i šmugnula van. Oca je kanda opet obuzela ona njegova bandoglavost, da je zaboravio na poštovanje što ga ipak duguje svojim stanarima. Samo ih je gurao i gurao, dok onaj gospodin iz sredine, već u vratima, nije snažno lupnuo nogom i time zadržao oca. »Ovime izjavljujem«, reče, diže ruku i pogledom tražeći i majku i sestru, »da s obzirom na odvratne prilike što vladaju u ovome stanu i u ovoj obitelji«, pri tome ni pet ni šest odlučno pljune na pod, »ovoga trenutka otkazujem svoju sobu. Razumije se da ni za dane dok sam ovdje stanovao neću platiti ni prebijene pare, naprotiv, još ću razmisliti hoću li prema vama nastupiti s nekim — vjerujte mi — vrlo lako obrazloživim traženjima.« Šutio je i gledao preda se, kao da nešto očekuje. I doista, odmah uskočiše njegova dva prijatelja riječima: »I mi ovoga trenutka otkazujemo«. Potom dohvati kvaku i snažno zalupi vrata.

Pipajući rukama oko sebe, otac otetura do svoje stolice i svali se u nju; činilo se kao da se liježe za uobičajeno večernje dremuckanje, ali snažno kimanje njegove glave, koja se kanda nije mogla držati na vratu, odavalo je da uopće ne spava. Gregor je sve to vrijeme mirno ležao na mjestu na kojem su ga stanari iznenadili. Razočaranost zbog izjalovljena njegova nauma, no možda i zbog dugog gladovanja, nisu mu do-

puštali da se makne. S izvjesnom sigurnošću je strahovao kako će se već idućeg trenutka na njega sve svaliti, te je čekao. Štaviše, nije ga trgnulo ni to kada je violina iz drhtavih prstiju, sa majčina krila, tresnula o pod i zazvučala snažnim zvukom.

»Dragi roditelji«, reče sestra i, u znak uvoda, udari šakom o stol, »ovako se više ne može. Ako to, možda, ne uviđate, ja uviđam. Ne želim pred ovom nemani izgovoriti bratovo ime, i samo ću reći: moramo ga se pokušati otarasiti. Pokušali smo sve što je u ljudskoj moći da ga njegujemo i trpimo; mislim da nas nitko ne može ni za što prekoriti.«

»Ne postoji ni najmanja sumnja da je ona u pravu«, reče otac. Majka, koja još uvijek nije mogla doći do daha, poče, s izbezumljenim izrazom očiju, muklo kašljati dok je šaku držala pred ustima.

Sestra pritrča k majci te joj je rukom pridržavala čelo. Sestrine riječi su oca kanda dovele na neke određenije misli, uspravio se u stolici, stao se igrati službenom kapom među tanjurima, što su još od večere stanara ostali na stolu, te je od vremena do vremena bacio pogled na Gregora koji ni da bi pisnuo.

»Moramo nastojati da ga se oslobodimo«, reče sestra, obraćajući se sada samo ocu, jer majka zbog kašljanja nije ništa čula, »već vidim kako će vas on još oboje ubiti. Kad se već mora tako teško raditi kao svi mi, onda se ne može još i kod kuće izdržati ovo vječito mučenje. Ni ja to više ne mogu.« I tako je ljuto počela plakati da su joj suze potekle niz majčino lice, s kojega ih je otirala mehaničkim kretnjama ruke.

»Dijete«, reče otac sažalno i s upadljivim razumijevanjem, »ali što da radimo?«

Sestra samo slegne ramenima u znak svoje bespomoćnosti, koja ju je sada, u suprotnosti s njenim prijašnjim pouzdanjem, u plaču obuzela.

»Kada bi nas razumio«, na to će otac upola pitajući; sestra je usred plača odmahivala rukom u znak da se na to ne može ni pomisliti.

»Kada bi nas razumio«, ponovi otac i sklapajući oči kao primajući tako u sebe sestrino uvjeravanje kako to nije moguće, »onda bismo se, možda, mogli s njim sporazumjeti. Ali ovako...«

»Mora van...« povika sestra, »i to je jedino sredstvo, oče. Moraš se samo potruditi osloboditi pomisli da je to Gregor. Ta prava se naša nesreća sastoji upravo u tome što smo tako dugo u to vjerovali. Ali kako to može biti Gregor? Kada bi to bio Gregor, on bi već odavna uvidio da zajednički život ljudi s takvom životinjom nije moguć te bi bio dragovoljno otišao. Onda ne bismo imali brata, ali bismo mogli dalje živjeti i

sačuvati u srcu uspomenu na nj. Ali ovako nas progoni ta životinja, rastjeruje naše stanare, želeći očito da zaposjedne cijeli stan, a mi da spavamo na ulici. »Pogledaj samo«, viknu odjednom djevojka, »opet počinje!« I u stravi, koja je Gregoru bila posve nerazumljiva, sestra, štaviše, ostavi majku te se naprosto odbaci od njene stolice kao da je spremna prije žrtvovati nju nego da ostane u Gregorovoj blizini, te potrča za ocem, koji je uzbuđen samo njenim vladanjem, također ustao te ispred nje upola digao ruke kao da je hoće obraniti.

No Gregoru nije bilo ni na kraj pameti da bilo kome, a najmanje sestri, natjera strah u kosti. Samo se bio počeo okretati da bi odgmizao u svoju sobu, a to je uistinu bilo dosta neobično, jer se, onako bolestan, zbog mučnog okretanja morao poslužiti i glavom, koju je zbog toga često uzdizao i njome udarao o pod. Zastao je i pogledao oko sebe. Čini se da su shvatili njegovu dobru namjeru: bijaše to samo strah koji ih je trenutno obuzeo. Sada su ga svi bez riječi i tužno promatrali. Majka je, ispruženih i stisnutih nogu, ležala, izvaljena u stolici, a oči joj se gotovo sklapale od iscrpljenosti; otac i sestra sjedili su jedno uz drugo, sestra je rukom obgrlila očev vrat.

»No, sada se, valjda, mogu već okrenuti«, pomisli Gregor te se ponovo lati svoga posla. Nije mogao ugušiti teško dahtanje od velikog napora, a morao se od vremena do vremena i odmarati. Uostalom, nitko ga nije ni natjeravao, sve je bilo prepušteno njemu. Kada je završio obrtanje, odmah je počeo puziti natrag. Čudio se velikoj udaljenosti koja ga je dijelila od njegove sobe, te uopće nije shvaćao kako je, onako slab, maloprije mogao prevaliti isti put, a da to gotovo nije ni primijetio. Imajući gotovo uvijek na pameti samo brzo puzanje, jedva je obraćao pažnju na to kako ga nije smetala nijedna riječ, nijedan povik njegove obitelji. Tek kada je već prelazio prag svoje sobe, okrenuo je glavu, ali ne sasvim, jer je osjećao kako mu se vrat koči, no, ipak još primijeti kako se oko njega nije ništa promijenilo, osim što se sestra digla. Njegov posljednji pogled letimično pade na majku koja je sada bila već potpuno utonula u san.

Čim se našao u svojoj sobi, vrata su izvana naglo zatvorili, povukli rezu i zaključali ih. Na iznenadnu buku iza sebe Gregor se toliko prestraši te mu noge zaklecaše. Bila je to sestra koja se toliko požurila. Ona je već tamo stajala i čekala, a zatim je, lakonoga, poskočila naprijed. Gregor je nije ni čuo da dolazi. Doviknula je roditeljima »Konačno!« dok je zakretala ključ u bravi

»A sada?« upita se Gregor i pogleda u mraku oko sebe. Ubrzo je otkrio da se sad uopće više ne može ni maknuti. Nije se tome čudio, prije se moglo reći da mu se či-

nilo neprirodnim što je dosada mogao hodati pomoću svojih tankih nožica. Inače se osjećao srazmjerno lagodno. Osjećao je, doduše, bolove u čitavom tijelu, ali mu se činilo da malo-pomalo jenjavaju i da će, najposlije, sasvim minuti. Jedva da je još osjećao istrulu jabuku u leđima i upaljena mjesta oko rane koja bijaše sva pokrivena mekom prašinom. Svoje se obitelji prisjećao s ganućem i ljubavlju. Njegovo mišljenje o tome kako mora nestati, bijaše, ako se možemo tako izraziti, još odlučnije od sestrina mišljenja. U tom stanju praznog i mirnog razmišljanja ostao je sve dok ura na tornju nije otkucala treći jutarnji sat. Još je doživio kako je pred prozorom posvuda počelo svitati. Onda mu glava, i protiv njegove volje sasvim klone, a iz nozdrva mu se oteo posljednji slabi dašak života.

Kada je u rano jutro došla dvorkinja — od puste snage i hitnje tako je lupala vratima, premda su je već toliko puta bili zamolili da to po mogućnosti ne čini — da se u cijelom stanu, nakon što bi ona došla, više nije moglo spavati — ona pri svojoj uobičajenoj kratkoj posjeti nije isprva opazila ništa neobično na Gregoru. Mislila je da on namjerno leži tako nepomično i glumi uvrijeđenog; ona mu je pripisivala veliku razumnost. Kako je slučajno držala u ruci veliku metlu, pokušala je, stojeći kod vrata, poškakljati Gregora. Budući da je to ostalo bezuspješno, ljutne se te malo jače potisne metlu u Gregora, i tek kada ga je odgurala s njegova mjesta, a da se on tome nije nimalo opirao, ona mu obrati svoju pažnju. Kada je ubrzo spoznala što je zapravo posrijedi, izbuljila je oči, ali se nije dugo zadržala, nego je naglo otvorila vrata spavaće sobe te u sav glas viknula u mrak: »Da ga samo vidite, crk'o je; eno ga gdje leži crknut, baš crknut!«

Supruzi Samsa sjedili su uspravno u bračnoj postelji, trudeći se rastjerati strah što im ga je dvorkinja natjerala u kosti, a tek onda su shvatili ono što im je priopćila. No potom gospodin i gospođa Samsa, svako na svoju stranu, žurno skočiše iz postelje, gospodin Samsa se zaogrnu pokrivačem, a gospoda Samsa se pojavi samo u spavaćici; tako su ušli u Gregorovu sobu. Za to se vrijeme otvoriše i vrata sobe za dnevni boravak, u kojoj je Greta spavala otkako su se stanari bili uselili; bila je potpuno obučena, kao da uopće nije ni spavala, a čini se da je to dokazivalo i njeno blijedo lice. »Mrtav?« reče gospođa Samsa i upitno pogleda dvorkinju, premda je i sama mogla sve provjeriti, pa čak i bez ispitivanja shvatiti. »I te kako«, reče dvorkinja i za dokaz odgurne Gregorov leš dobrano u stranu. Gospođa Samsa se trže kao da želi zaustaviti metlu, ali to ne učini. »Pa«, reče gospodin Samsa, »sad možemo bogu zahvaliti.« On se prekriži, a tri žene se povedoše za njegovim primjerom. Greta, koja nije

skidala oči s leša, reče: »Pogledajte samo kako je bio mršav. Ta već tako dugo nije ništa jeo. Jelo bi se iz njegove sobe vraćalo a da ga nije ni okusio.« I zbilja, Gregorovo tijelo bijaše sasvim spljošteno i sasušeno, to se, zapravo, tek sada vidjelo, kada ga nožice više nisu držale, a inače nije bilo ničega što bi odvraćalo pažnju.

»Dođi, Greto, načas k nama«, reče gospođa Samsa s bolnim osmijehom, i Greta pođe, ali pri tome nije zaboravila osvrnuti se na leš, za roditeljima u spavaću sobu. Dvorkinja zatvori vrata i širom otvori prozor. Premda je bilo još rano jutro, u svježem zraku bilo je već malo mlakosti. Ta mjesec ožujak već se bližio kraju.

Tri stanara izađoše iz svoje sobe te se začuđeno ogledaše za doručkom; na njih bijahu zaboravili. »Gdje je doručak?« mrzovoljno upita onaj srednji od gospode dvorkinju. No ova stavi prst na usta te žurno i šutke mahne rukom gospodi da dođu u Gregorovu sobu. I oni zaista uđoše i stajahu tada, s rukama u džepu svojih malko pohabanih haljetaka, oko Gregorova leša, u sobi koja je već bila potpuno svijetla.

Tada se otvoriše vrata spavaće sobe, i gospodin Samsa se pojavi u livreji, vodeći ispod jedne ruke ženu, a ispod druge kćerku; Greta bi katkad pritiskala lice uz očevu mišku.

»Da ste smjesta napustili moj stan!« reče gospodin Samsa te pokaza na vrata, ne ispuštajući pri tom žene koje je vodio. »Kako to mislite?« reče srednji gospodin malko zgranuto, osmjehujući se sladunjavo. Druga dvojica držala su ruke na leđima te ih neprestano trljala, kao u radosnom očekivanju neke velike svađe, ali koja se za njih morala dobro završiti. »Mislim točno onako kao što velim«, odgovori gospodin Samsa i usporedo sa svojim pratilicama pođe prema stanaru. Ovaj je isprva stajao mirno i gledao u pod, kao da se sve te stvari u njegovoj glavi svrstavaju u nov poredak. »No, pa onda idemo«, reče zatim i pogleda u gospodina Samsu, kao da u nekoj poniznosti, koja ga je iznenada obuzela, čak i za ovu odluku traži novo odobrenje. Gospodin Samsa mu samo raširenih očiju nekoliko puta kratko kimne glavom. Na to se gospodin zaista odmah uputi u predsoblje, njegova dva prijatelja su već nekoliko trenutaka, posve smirenih ruku i naćuljenih ušiju, osluškivala, i sada naprosto cupkala za njim, kao u strahu da bi gospodin Samsa prije njih mogao izići u predsoblje i prepriječiti im vezu s njihovim vođom. U predsoblju sva trojica uzeše šešire s klinčanice, izvukoše svoje palice iz štapare,[5] nakloniše se nijemo te izađoše iz stana. S izvjesnim nepovjerenjem što je, kako se poslije ispostavilo, bilo posve neopravdano, gospodin Samsa s obje žene izađe na stubište; oslonjeni na ogradu gledahu kako ona trojica gospode, polako ali sigurno, silaze dugačkim stepenicama, te u svakom kutu

iza određenog zavijutka nestaju pa se nakon nekoliko časaka ponovo pojavljuju; što su se dublje spuštali, to više se gubilo zanimanje obitelji Samsa za njih, a kada se njima u susret, a zatim nad njima, uspinjao mesarski pomoćnik ponosna držanja, s velikom košarom na glavi, gospodin Samsa sa ženama uskoro se odmakne od ograde, te se svi, s osjećajem da im je odlanulo, vratiše u svoj stan.

Odlučili su ovaj dan iskoristiti za odmor i šetnju; oni ne samo da su zavrijedili taj prekid rada, već im je, štaviše, bio prijeko potreban. I tako sjedoše za stol napisati tri pisma izvinjenja. Gospodin Samsa svojoj direkciji, gospođa Samsa svom nalogodavcu i Greta svome šefu. Dok su pisali, uđe dvorkinja da im kaže da odlazi, jer je završila svoj jutarnji posao. Sve troje što su pisali samo kimnuše glavom i ne dižući oči, i tek kada primijete da se dvorkinja nikako ne miče, srdito je pogledaše. Dvorkinja stajaše na pragu smiješeći se, i kao da ima obitelji najaviti neku veliku sreću, ali da će to učiniti tek onda ako je budu temeljito ispitivali. Malo, gotovo uspravno nojevo pero na njezinu šeširu, zbog kojeg se gospodin Samsa već ljutio gotovo sve vrijeme što je ona kod njih služila, lagano se ljuljkalo u svim pravcima. »Pa što, zapravo, želite?« upita gospođa Samsa, pred kojom je dvorkinja osjećala još najviše strahopoštovanja. »Pa«, zausti dvorkinja te od ljubazna smijeha nije mogla dalje govoriti, »no, dakle, ne morate se više brinuti kako da se ukloni ono iz pokrajnje sobe. Sve je već uređeno.« Gospođa Samsa i Greta sagnuše se nad svoja pisma kao da žele nastaviti pisanje; gospodin Samsa, koji je primijetio kako dvorkinja sada želi početi sve potanko pripovijedati, odmahne joj odlučno rukom. No budući da nije smjela pričati, sjetila se da joj se jako žurilo te povika očito uvrijeđena: »E, pa onda zbogom svima«, okrene se bijesno te izađe iz stana, strahovito lupajući vratima.

»Uvečer ćemo je otpustiti«, reče gospodin Samsa, ali mu ni žena ni kćerka ne odgovoriše, jer dvorkinja je kanda opet poremetila njihov netom stečeni mir. Ustadoše, pođoše do prozora te ostadoše ondje, zagrlivši jedno drugo. Gospodin Samsa se na stolici okrene prema njima te ih neko vrijeme promatraše. Zatim povika: »Ta dođite ovamo. Okanite se već jednom onoga što je bilo i prošlo. I imajte malko obzira i prema meni.« Žene ga odmah poslušaše, pohitaše k njemu, uzeše ga tetošiti i brzo završiše svoja pisma.

Onda sve troje zajedno napustiše stan, što već mjesece i mjesece nisu činili te se tramvajem odvezoše u okolicu grada. Kola, u kojima su sjedili sami, bila su iznutra sva obasjana toplim sunčanim zrakama. Sjedeći udobno ispruženi na sjedištima, razgovarali su o izgledima za budućnost, a pokazalo se da ovi, kada se pobliže ispita-

ju, nisu ni bili tako loši, jer sva tri namještenja bijahu — o čemu zapravo još nisu ni stigli jedno drugo obavijestiti — nadasve povoljna, a osobito su mnogo obećavala. Najveće trenutno poboljšanje položaja moralo se, naravno, lako postići promjenom stana; htjeli su sada uzeti manji i jeftiniji stan, no koji bi bio na povoljnijem mjestu i u svemu praktičniji od sadašnjeg, kojega je još Gregor izabrao. Dok su tako razgovarali, gospodinu i gospođi Samsa, gotovo u isti mah pade na pamet, dok su promatrali kćerku, kako im se u posljednje vrijeme, usprkos svim brigama i nevoljama od kojih su joj obrazi postali blijedi, kćerka razvila u lijepu punašnu djevojku. Postavši sve šutljiviji i sporazumijevajući se pogledima, namatali su misli oko toga kako se sada bliži vrijeme da za nju nađu i valjana muža. I kada je kćerka na cilju vožnje prva ustala i protegla svoje mlado tijelo, njima se to činilo kao potvrda njihovih novih sanja i dobrih namjera.

Bilješke

[1] ***prokurist(a)*** (lat.) – poslovođa neke tvrtke ili banke; opunomoćenik, osoba s pravom zastupanja

[2] "Verthajmovica", njem. *Wertheimkassa*, vrsta kvalitetne brave i kase (prema konstruktoru Wertheimu)

[3] ***zaduha*** – smetnje pri disanju, dispnoja, astma.

[4] ***livreja*** (franc.) – uniforma osobita kroja kakvu nosi posluga, vratari i sl.

[5] ***štapara*** – spremište za štapove (koje su nekada nosila gospoda)

Bilješka o autoru

Franz Kafka

(Prag, 3. srpnja 1883. - sanatorij Kierling kraj Beča, 3. lipnja 1924.)

Franz Kafka jedan je od najznačajnijih pisaca 20. stoljeća; židovsko-njemački romanopisac i pripovjedač koji je živio u Pragu. Za života je bio potpuno nepoznat autor, objavljivao je malo, a nakon smrti oporučno je odredio da se svi njegovi rukopisi spale, što izvršitelj, njegov prijatelj Max Brod, nije učinio, nego je njegova danas glasovita djela odlučio objaviti. Pripovijetka *Preobražaj*, te romani *Proces* i *Dvorac* jednostavnim, objektivnim stilom govore o ljudskom otuđenju, nehumanom sustavu, apsurdnoj birokraciji, nasilju i represiji, strahu i tjeskobi, uz groteskno i začudno, višesmislene parabole, simbole i alegorije – sve ono što će se kasnije označavati općeprihvaćenom i poznatom kovanicom, "kafkijansko".

Kafka je rođen i živio je u središtu starog grada Praga u Češkoj, u židovskoj obitelji iz imućne srednje klase. Odrastao je pod tiranskim autoritetom strogog oca Hermanna, koji je imutak stekao sam, te inzistirao na ambicijama i društvenom uspjehu, radu i odricanju, što je osjetljivom Franzu bilo traumatično iskustvo (godine 1919. nastaje opširno i poznato *Pismo ocu* u kojemu Kafka piše o tom odnosu). Obrazovao se u njemačkim školama. Upisao je najprije kemiju, no nakon samo nekoliko tjedana prebacio se na pravo, koje je i diplomirao. Tijekom studija našao je vremena pohađati predavanja iz njemačke književnosti i povijesti umjetnosti, te aktivno sudjelovati u književnom i čitateljskom studentskom klubu kojega su činili drugi njemački i židovski studenti iz Praga zainteresirani za književnost i filozofiju. Na studiju je upoznao Maxa Broda, svog doživotnog prijatelja, s kojim otkriva i čita književnike kao što su Flaubert, Dostojevski, a osobito se oduševljava njemačkim romantičarskim "prokletim pjesnikom" Heinrichom von Kleistom (1777.-1811.) kojega

smatra "svojim krvnim bratom" i koji mu je uz Goethea najvažniji njemački pisac. Čitao je i proučavao i češku književnost.

Godine 1907. zaposlio se kao činovnik u jednoj velikoj osiguravajućoj tvrtki. Živio je povučeno, pokušavajući "oteti" vrijeme za pisanje od svojih poslovnih obaveza i dugog radnog vremena (od 8 do 18 sati), jer je pisanje doživljavao kao svoj pravi poziv. Najčešće je pisao noću, zbog čega je često bio iscrpljen. Zbog toga je nakon oko godinu dana napustio tu tvrtku i zaposlio se kao procjenitelj u državnom češkom Institutu za osiguranje radnika od ozljeda, gdje mu je radno vrijeme bilo kraće, pa je imao nešto više vremena za stvaranje. Godine 1911. upustio se u poduzetništvo i sa suprugom svoje sestre Elli otvorio tvornicu azbesta. Nakon početnog uspjeha i Kafkinog entuzijastičkog oduševljenja, taj je poduhvat propao, odnosno Kafka je od njega odustao jer je gubio previše vremena koje je radije provodio pišući.

Živio je u dominantno češkom Pragu kao pripadnik nacionalne i vjerske njemačko-židovske manjine, a premda je govorio i pisao i češki, sva je svoja djela stvorio na njemačkome. Kafka nije bio religiozan i cijeli život imao je osjećaj nepripadanja svojoj (ili bilo kojoj drugoj) zajednici, premda je bio fasciniran židovskom tradicijom i kulturom: proučavao je judaizam, hebrejski i jidiš, Talmud, te u određenoj mjeri bio pristaša cionizma i na koncu života razmišljao o preseljenju u Palestinu. Marginalno židovsko porijeklo obilježilo je ipak i njegovu književnost, u sredini u kojoj je prisutan "endemski" antisemitizam koji će kulminirati zlom koje će se dogoditi za dva desetljeća, pa njegovo djelo anticipira totalitarizme i užase koji će obilježiti 20. stoljeće.

Po svjedočenju Maxa Broda, zbog svoje je inteligencije i crnog humora, premda je pričao malo, bio omiljen u društvu. Tijekom života imao je nekoliko ljubavnih veza: Felice Bauer, koja je živjela u Berlinu i koju je sreo u svega nekoliko prilika, ali je s njom izmijenio brojna pisma; hotelsku spremačicu Julie Wohryzek s kojom se zaručio i planirao zajednički život; godine 1920. započela je veza s češkom književnicom Milenom Jesenskom, novinarkom i književnicom koja je prevela njegovu pripovijetku *Ložač* (kasnije je integrirana u roman *Amerika* kao prvo poglavlje) na češki, i s kojom se jako duhovno i emotivno zbližio, no koja je u to vrijeme nesretno udana i s njom se sreo svega dva puta; godinu dana prije smrti u vezi je s Dorom Diamant, s kojom je kratko živio u Berlinu. No ni jedna se Kafkina veza nije do kraja realizirala, pa se, premda je o braku i djeci imao visoko mišljenje i premda je više puta bio zaručen, ponajviše zbog bolesti nije ženio. Bio je osjetljive psihe i slabe fizičke konstitu-

cije; prema nekim mišljenjima, moguće je da je patio od određenih poremećaja ličnosti i poremećaja prehrane; morile su ga česte nesanice i glavobolje, bio je sklon depresiji, povremeno i suicidalnim mislima. Obolio je od tada neizlječive tuberkuloze, koja mu je dijagnosticirana 1917. godine. Sljedeće godine je prijevremeno umirovljen i ostatak života proživio je ponajviše u raznim lječilištima. Umro je 1924. godine u sanatoriju Kierling u blizini Beča, a pokopan je na praškom židovskom groblju. Njegove tri sestre i veći dio obitelji nestali su u holokaustu.

Za života je objavio samo nekoliko pripovijetki, koje su prošle nezapaženo: dvije zbirke (*Promatranje*, 1913; *Seoski liječnik*, 1919.), te još nekoliko pripovijetki u književnim časopisima, među kojima je i glasoviti *Preobražaj*. Priču *Umjetnik gladovanja* pripremio je za objavljivanje pred samu smrt, a izašla je posthumno, nekoliko mjeseci nakon Kafkine smrti.

Sva ostala Kafkina djela sačuvana su u zaostavštini. Kafka je u oporuci od svog prijatelja Maxa Broda zatražio da se svi njegovi rukopisi spale (sam je Kafka još ranije spalio dio svojih papira), no on nije ispoštivao tu Kafkinu želju. Brod je priredio i ubrzo objavio veći dio Kafkine rukopisne ostavštine, no jedan je njezin neobjavljeni dio izgubljen u kaosu Drugog svjetskog rata i holokausta, primjerice dio koji je ostao u posjedu Kafkine zadnje ljubavnice Dore Diamant. Već nakon nekoliko godina, pošto što su mu objavljena najpoznatija djela, Kafka postaje svjetski slavan pisac. Brod najprije objavljuje tri njegova romana, sve nedovršene: *Proces* (napisan 1914.-1915., objavljen 1925.), *Dvorac* (*Das Schloß*, napisan 1922., objavljen 1926.) i *Amerika* (napisan 1912.-1914., objavljen 1927.). Brod, a nakon njega i drugi priređivači, morali su intervenirati u tekst Kafkinih nedovršenih djela, što je i danas predmetom rasprave. Brod je pri priređivanju djela za objavljivanje imao poteškoća s pronalaženjem pravog redoslijeda, jer iz Kafkinih bilježnica nije bilo jasno kako ih treba posložiti; u pravilu nisu bile obrojčene, nisu pisane onim redoslijedom kojim su trebale biti objavljene, i slično. Također, Brod je dopunjavao, dovršavao i redigirao pojedine ulomke i poglavlja, oslanjajući se pri tome ponekad na razgovore i rasprave koje je vodio s Kafkom. Tako primjerice za *Proces* Kafka doduše jest napisao završetak, no ostalo je dosta nedovršenih poglavlja čiji pravi redoslijed nije moguće sigurno utvrditi.

Proces je roman o bankovnom službeniku Jozefu K. koji je jednog dana uhićen i optužen, a da niti on niti čitatelj do kraja romana ne doznaju zašto ni od koga, kakav je to zakon prekršio niti tko je misteriozna vlast koja mu sudi. To je Kafkino najutje-

cajnije i najčitanije djelo. Prema ovom je romanu 1962. godine načinjen film, sniman u Zagrebu, a adaptirao ga je slavni Orson Welles koji je *Proces* smatrao najuspjelijim svojim djelom, boljim i od *Građanina Kanea*. No brojni kritičari najboljim Kafkinim romanom smatraju *Dvorac*, još jedan mračni roman o otuđenju i nehumanoj vlasti i birokraciji, u kojemu se nadstojnik K. uzaludno trudi dobiti pristup misterioznim upraviteljima dvorca iz kojega se iz nejasnih razloga vlada selom u kojemu živi. U romanu *Amerika* glavni protagonist je imigrant koji putuje Amerikom i upada iz jedne u drugu bizarnu situaciju, pritisnut od opresivnog, neljudskog i nerazumljivog sustava. Kafka je, što je rijetkost, kod ovoga nedovršenog djela razmišljao o sretnom završetku. Novela *Ložač*, koju je Kafka dao tiskati za života, prvo je poglavlje ovog romana; Kafka mu je planirao dati naslov *Čovjek koji je nestao*, a naslov *Amerika* potiče od Maxa Broda.

Pored *Preobražaja*, među Kafkinim pripovijetkama se ističe *U kažnjeničkoj koloniji* (objavljena 1919.), o neobičnoj spravi za mučenje i egzekucije, te spomenuta *Umjetnik gladovanja*, u kojoj se glavni lik izgladnjuje i samouništava kroz duže vremenske periode. Godine 1931. objavljena je Kafkina zbirka pripovijetki *Pri gradnji kineskog zida*, s neobjavljenim pričama iz rukopisne ostavštine, a zatim i njegovi dnevnici i stotine pisama koje je pisao članovima obitelji, književnicima i svojim prijateljicama i ljubavnicama (*Pisma Mileni, Pisma Felice*).

Otuđenje u svijetu i društvu, koji funkcioniraju po neljudskim i nepoznatim načelima, koji pojedinca uništavaju i čine bespomoćnim i izgubljenim, dominantna je tema Kafkinih djela, koja sadrže i dimenziju nadrealnog, začudnog, fantastičnog, apsurdnog i neobjašnjivog. Njegov je stil realističan, gotovo novinarski, a začudna zbivanja smještena su često u skoro pa "normalnu" građansku svakodnevicu. Kafkine su parabole, metaforika i alegorije izuzetno složene i omogućavaju beskrajna različita tumačenja. Noviji autori također ističu i Kafkinu zaigranost, te smisao za nadrealni, apsurdni, crni humor. Opaženo je i da imena glavnih likova nekih djela sugeriraju da se radi o referencama na autora samog: ime Samsa podsjeća tako na ime Kafka, a glavni likovi u romanima *Proces* i *Dvorac* imaju inicijal K.

Iako je jedinstvena umjetnička i književna pojava, Kafka je svojom poetikom blizak svojim suvremenicima, nastavlja se na knjževnost europske moderne, no ima i zajedničkoga s ekspresionistima (tema straha, tjeskobe, otuđenja), donekle i nadrealistima, kao i drugim avangardnim pokretima toga doba. Kasniji egzistencijalisti (Sartre, Ca-

mus), pisci apsurda kao što su Becket i Ionesco, te brojni drugi veliki pisci kao što su Thomas Mann, Nabokov, Orwell, Marquez, Borges, Coetzee, Kundera, Salinger, stvarali su pod snažnim i primjetnim dojmom Kafkinog djela, do te mjere da se Kafku proglašavalo za najutjecajnijeg pisca 20. stoljeća uopće. Kafkina književnost, a još više njegovi motivi, inspirirali su nebrojena književna, kazališna, filmska i druga djela.

* * *

Preobražaj (prevedeno i kao *Preobrazba*; njemački *Die Verwandlung*) je jedno od rijetkih Kafkinih djela objavljeno za njegovog života (1915.) i najpoznatija njegova kratka priča.

Priča počinje *in medias res*: Gregor Samsa, beznačajni trgovački putnik, jednog se jutra probudio pretvoren u golemog kukca (izraz *Ungeziefer* kojega Kafka koristi obično se prevodi kao "gamad", prljava, nečista životinja, čudovište, odnosno označava nešto gadno i odvratno... upravo će taj izraz nacisti kasnije koristiti za Židove, a veliki će dio Kafkine obitelji stradati u logorima). Pri tome ne doznajemo ništa o bilo kakvim razlozima takve preobrazbe; o razlozima se ni u jednom trenutku ne zapita ni sam transformirani glavni junak. Život mu se polako raspada, osjeća krivnju jer je od skrbitelja obitelji postao onaj koji treba skrb, postepeno gubi odlike ljudskosti, a njegovu smrt obitelj i okolina na kraju doživljavaju kao olakšanje... Kafkina je tema otuđeni i poremećeni odnos pojedinca, obitelji i okoline, što je po svemu sudeći inspirirano njegovim osobnim iskustvom života u takvim obiteljskim odnosima, bez prave topline i razumijevanja: prezime Samsa tumačilo se kao igra suglasnicima s prezimenom Kafka, a opis i stanje srednjoslojne obitelji Samsa nalikuje Kafkinoj.

Čitatelja šokira banalna jednostavnost i "realističnost" pripovijedanja o turobnim, zapravo fantastičnim, nadrealnim, apsurdnim zbivanjima, s hladnim, preciznim pripovjedačem koji situaciju gotovo uopće ne tumači i ne komentira, s Gregorovom okolinom koja se ničemu ne čudi, te Kafkin crni, neobični humor. Primjerice, dvorkinja Gregora zove "govnovalj", a ukućane o njegovoj smrti obavještava riječima: "Da ga samo vidite, crk'o je; eno ga gdje leži crknut, baš crknut!"); humorom dakako pršte i slavne prve rečenice priče. Pripovijetka *Preobražaj* obiluje simbolima (npr. jabuka kao simbol razdora).

Ova "otvorena parabola" o situaciji suvremenog čovjeka koja nema jednoznačno i definitivno tumačenje jedna je od najutjecajnijih kratkih priča pripovjedačke proze dvadesetog stoljeća.